

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Evidenčné číslo: 105002/B/2024/36122358755982852

TABAKOVÝ PRIEMYSEL NA KUBE

Bakalárska práca

Bratislava 2024

Karin Jašeková

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

TABA KOVÝ PRIEMYSEL NA KUBE
Bakalárska práca

Študijný program: Medzinárodné ekonomické vzťahy
Študijný odbor: Ekonomia a manažment
Školiace pracovisko: 105002 Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov
a hospodárskej diplomacie
Vedúci záverečnej práce: Ing. Barbora Janubová, PhD.

Bratislava 2024

Karin Jašková

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že som prácu vypracovala samostatne a že som uviedla všetku použitú literatúru.

V Bratislave, dňa

.....

ABSTRAKT

JÁŠEKOVÁ, Karin: Tabakový priemysel na Kube. – Ekonomická univerzita v Bratislave. Fakulta medzinárodných vzťahov; Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie. – Vedúci záverečnej práce: Ing. Barbora Janubová, PhD. – Bratislava: FMV EU, 2024, 63s.

Cieľom záverečnej práce je porovnať tabakový priemysel na Kube od začiatku vlády Fidela Castra až po súčasnosť a zhodnotiť jeho význam pre krajinu ako celok. Práca je rozdelená do troch kapitol. Obsahuje 4 grafy a 3 obrázky.

Prvá kapitola bakalárskej práce je venovaná základným informáciám o tabaku, podrobnej klasifikácií typov listov a jeho historickému vývoju od pôvodných obyvateľov až po Fidela Castra. V ďalšej časti prvej kapitoly sú opísané prírodné podmienky a rozdelené oblasti pestovania tabaku. V druhej kapitole sú vymedzené ciele a jednotlivé metódy použité v bakalárskej práci. Tretia kapitola pozostáva z výsledkov práce. Prvá časť tretej kapitoly obsahuje podrobný opis priemyslu počas vlády Fidela Castra. Bližšie sa venuje exportným krajinám a vplyve Sovietskeho zväzu na priemysel. Druhá časť popisuje situáciu po páde režimu Fidela Castra, k akým zmenám došlo v tabakovom priemysle a ako sa zmenili mzdy pracovníkov počas rokov a ako to ovplyvnilo čierny trh s tabakom. V ďalšej časti sme sa venovali aktuálnym výzvam priemyslu, ktorým čelí zvonku aj zvnútra krajiny a či je tento priemysel z dlhodobého hľadiska udržateľný a výnosný pre krajinu. Výsledkom riešenia danej problematiky je zistenie, že priemysel je ľahko ovplyvniteľný klimatickými zmenami, čo stavia krajinu do neistej situácie v produkcií. Taktiež je embargo, ktoré je uvalené na Kubu od roku 1960 Spojenými štátmi čoraz väčším problémom. Ovplyvňuje totiž konkurencieschopnosť priemyslu a poskytuje možnosť cigarám z iných krajín dostať sa ľahšie na trh. Konkrétne do Číny, ktorá je najväčším dovozcom kubánskych cigár. Obmedzením sú aj ceny prémiových cigár. S vyššími nákladmi na výrobu rastú aj ceny a tak hrozí, že ich export klesne. Na základe skúmaných ukazovateľov možno tvrdiť, že kubánsky tabakový priemysel je pre krajinu významný ale z dlhodobého hľadiska nemožno povedať, že jeho potenciál bude využívaný.

Kľúčové slová: tabak, cigary, Fidel Castro, Raúl Castro, Tabacuba,

ABSTRACT

JÁŠEKOVÁ, Karin: Tobacco Industry in Cuba. – University of Economics in Bratislava.

Faculty of International Relations; Department of International Economic Relations and Economic Diplomacy. – Supervisor: Ing. Barbora Janubová. PhD. – Bratislava: FMV EU, 2024, 63s.

The aim of the thesis is to compare the tobacco industry in Cuba during Fidel Castro's rule to the present day and evaluate its significance for the country as a whole. The thesis is divided into three chapters. It contains 4 graphs and 3 images. The first chapter of the bachelor thesis is devoted to basic information about tobacco, detailed classification of leaf types, and its historical development from the original inhabitants to Fidel Castro. The subsequent part of the first chapter describes the natural conditions and the division of tobacco-growing areas. The second chapter outlines the goals and methods used in the bachelor thesis. The third chapter consists of the results of the work. The first part of the third chapter includes a detailed description of the industry during Fidel Castro's rule. It delves into export countries and the influence of the Soviet Union on the industry. The second part describes the situation after the fall of Fidel Castro's regime, the changes in the tobacco industry, the changes in workers' wages over the years, and how it affected the black market for tobacco. In the next section, we addressed the current challenges facing the industry, both externally and internally in the country, and whether this industry is sustainable and profitable for the country in the long term. The result of addressing this issue is the finding that the industry is easily influenced by climate change, putting the country in an uncertain production situation. Also, the embargo imposed on Cuba by the United States since 1960 is becoming an increasingly significant problem. It affects the competitiveness of the industry and provides an opportunity for cigarettes from other countries to enter the market more easily. Specifically, into China, which is the largest importer of Cuban cigars. Premium cigar prices are also a limitation. With higher production costs, prices increase, and there is a risk of a decline in exports. Based on the examined indicators, it can be argued that the Cuban tobacco industry is significant for the country, but from a long-term perspective, it cannot be said that its potential will be fully utilized.

Key words: tobacco, cigars, Fidel Castro, Raúl Castro, Tabacuba

Obsah

Zoznam tabuliek a grafov	7
Úvod	8
1. Historický vývoj tabakového priemyslu na Kube	9
1.1 <i>Obdobie kolonializmu 1500-1800</i>	<i>10</i>
1.2 <i>Obdobie 1800 až po revolúciu.....</i>	<i>12</i>
1.3 <i>Obdobie pred a po revolúcií.....</i>	<i>13</i>
1.4 <i>Tabaková rastlina a jej spracovanie</i>	<i>16</i>
1.5 <i>Oblasti pestovania tabaku</i>	<i>22</i>
2. Ciele a metódy práce	25
3. Výsledky práce.....	27
3.1 <i>Tabakový priemysel počas vlády Fidela Castra.....</i>	<i>27</i>
3.2 <i>Tabakový priemysel po páde režimu Fidela Castra</i>	<i>36</i>
3.3 <i>Súčasnú výzvy tabakového priemyslu</i>	<i>43</i>
Záver.....	50
Zoznam použitej literatúry	53

Zoznam tabuliek a grafov

Graf č. 1: Sovietska ekonomická pomoc na Kube 1960-1990 (milióny US\$)	31
Graf č. 2: HDP per capita na Kube 1955-1995 (milióny US\$)	33
Graf č. 3: Vývoj trhu Kuby so Sovietskym zväzom ako percento na HDP 1980-2011(percentá).....	36
Graf č. 4: Reálne mzdy na Kube upravené o infláciu, 1989-2009 (pesos).....	41
Tabuľka č. 1: Kubánske poľnohospodárstvo tabaku od roku 1999 do roku 2014.....	40

Úvod

Kuba je najväčší ostrov v Karibiku, ktorý je charakteristický rôznorodou a fascinujúcou geografiou, ktorá ovplyvnila jej kultúru, históriu a prírodnú krásu. Nachádza sa v ústi Karibského mora, Mexického zálivu a Atlantického oceánu, čo Kube poskytuje strategickú polohu, ktorá ovplyvnila jej rozvoj a interakcie so širším svetom.

Tabakový priemysel má bohatú históriu, ktorá siaha stáročia do minulosti a formuje kultúrnu identitu krajiny a celosvetovú povesť v produkcii niektorých z najlepších cigár na svete. Kultivácia siaha až do staroveku, pričom rastlina prišla do krajiny medzi 3 000 a 2 000 pred Kr. Počiatok sa spájal najmä s medicínskymi a ceremoniálnymi účelmi, neskôr sa stal tabak významným poľnohospodárskym plodom.

Zlatý vek cigár začal v 19. storočí, keď sa na Kube začali zakladať továrne na výrobu cigár, ktoré sa potom dodávali do celého sveta. Tento posun výrazne zvýšil produkciu a predaje, čo viedlo k rozkvetu priemyslu s renomovanými značkami ako *Partagas*, *Romeo y Julieta*, *H. Upmann* a *Punch*. Kubánske cigary získali celosvetovú povesť pre svoj výrazný chuťový profil a výnimočnú kvalitu. Napriek výzvam ako falšovanie cigár a konkurencie z iných karibských krajín, ktoré nastali po kubánskej revolúcii, sú kubánske cigary stále žiadané po celom svete pre ich jedinečné vlastnosti a prestíž.

Tabakovým priemyslom sa zaoberá aj táto bakalárska práca, ktorej cieľom je porovnať priemysel počas vlády Fidela Castra až po súčasnosť a zhodnotiť jeho význam pre krajinu ako celok a priblížiť výzvy, ktorým tento priemysel v dnešnej dobe čelí.

Prvá kapitola je venovaná základným informáciám o tabaku, jeho spracovaní, historickému vývoju a oblastiam kde sa pestuje. V druhej kapitole sú vymedzené ciele a jednotlivé metódy použité v bakalárskej práci. Tretia kapitola pozostáva z výsledkov práce. Prvá časť tretej kapitoly sa podrobne venuje tabakovému priemyslu počas vlády Fidela Castra a pozemkovým reformám. Druhá časť je venovaná tabakovému priemyslu počas vlády Raúla Castra a zmenám, ktoré nastali po jeho nástupe k moci. V poslednej časti práce sú analyzované súčasné výzvy tabakového priemyslu. Patria tam COVID-19, konkurencia na tabakovom trhu, konkrétne v Číne, a ako poslednej výzve sa venujeme problémom vo vnútri krajiny.

1. Historický vývoj tabakového priemyslu na Kube

Tabak pochádza z Južnej Ameriky a jeho využívanie sa začalo 6 000 p. n. l. . Na Kubu sa táto rastlina dostala o čosi neskôr a to 2 000 až 3 000 p. n. l. , kedy karibské národy, pôvodné kubánske národy, konkrétne nazývané *Guanajatabijyes, Siboneys a Tainos* implementovali tabak do ich kultúry a života. Tabak nazývali *Cohiba*. V Európe bol tabak známy neskôr a je to spojené s dobývaním Južnej Ameriky. Prvýkrát bol prinesený Krištofom Kolumbom, keď pred viac ako päťsto rokmi navštívil prvýkrát Kubu.¹

Karibské národy využívali tabak primárne na zdravotné účely, náboženské ceremónie a spoločenské podujatia ešte pred príchodom španielskych dobyvateľov. Mal pre nich obrovskú hodnotu v ich každodennom živote, táto rastlina bola pre nich posvätná. V ceremóniách bola poskytovaná ako obeť pre duchov alebo na komunikáciu s niečím vyšším. Samotný akt fajčenie tabaku bola forma modlitby alebo spôsob spojenia sa s dušami.²Tieto národy obývali ostrov od deviateho storočia až po začiatok šestnásteho storočia, do príchodu španielskeho dobyvateľa Diega Valazqueza, ktorý začal s dobývaním ostrova a zotročovaním domorodcov.³

Španielsky funkcionári po 16. storočí tvrdili, že domorodé kmene vymreli, to však nebola pravda. Moderné genetické testy ukázali, že 33% Kubáncov ma DNA kmeňa *Taino*. Tento kmeň sa v tom čase stiahol do odľahlých, hornatých regiónov, kde prežil tým, že sa príslušníci tohto kmeňa zosobášili s európskymi osadníkmi.⁴

Napriek ich vymiznutiu z dohľadu španielskych dobyvateľov a odstrihnutiu sa od civilizácie sa zachovala ich kultúra a samotná tabaková rastlina. Tabakové listy sú dodnes pestované na Kube a vyrábané ručne kubánskymi pracovníkmi.⁵ Tabak tvorí významnú časť

¹ BETTRIDGE, Jack. A Brief History of Cuba [online]. In: Cigar aficionado: The Cuba Issue. May/June 1999 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/a-brief-history-of-cuba-7320>

² ELLIE. The Fascinating History Behind Cuba's Cigar Industry [online]. In: Havana House: Cigar History, Cuban Cigars, The Cigar Blog, Tobacco History 30.01.2019 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.havanahouse.co.uk/fascinating-history-behind-cubas-cigar-industry/>

³ BETTRIDGE, Jack. A Brief History of Cuba [online]. In: Cigar aficionado: The Cuba Issue. May/June 1999 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/a-brief-history-of-cuba-7320>

⁴ PASCHALL, Max. The Life, Death, and Rebirth of Cuba's Most Historic Tobacco [online]. In: Council of Foreign Relations. 02.05.2020. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.shelterwoodforestfarm.com/blog/2020/5/2/the-life-death-and-rebirth-of-cubas-most-historic-tobacco>

⁵ OEC WORLD. 2021. Rolled Tobacco in Cuba. [online]. In: OEC WORLD [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/rolled-tobacco/reporter/cub>

ekonomiky Kuby. Export vyrobených cigár na Kube dosahoval v roku 2021 hodnotu 275 miliónov dolárov, čo spravilo z Kuby 22. najväčšieho exportéra cigár vo svete a najviac exportovaný tovar na Kube.⁶

1.1 Obdobie kolonializmu 1500-1800

Kultivácia tabakových rastlín začala 1531 Španielskymi kolóniami v Južnej Amerike.⁷ Toto obdobie sa vyznačuje obmedzeniami na tabak a zotročovaním farmárov. Tabak bol pestovaný na plantážach, najmä v oblasti Pinar del Rio, kde pracovali otroci, ktorí boli vykorisťovaní španielskou vládou. Kubánsky *estanco*, centralizovaná entita na nákup tabaku, ubližovala farmárom (*vegueros*), ktorí boli nútení predať celú svoju úrodu, tejto entite nazývanej *factorias*, za pevne stanovenú cenu španielskou vládou. Na trhu sa tabak predával za oveľa vyššie ceny. To bolo výhodou pre Španielov, ktorým to prinášalo zisky, avšak na druhej strane to bolo nevýhodou pre kubánskych farmárov a duchovenstvo. Duchovenstvu patrila zem, ktorú prenajímali farmárom na obrábanie.⁸

Importovaný tabak zo španielskych kolónií sa rýchlo stal lukratívnou a vysoko obchodovanou komoditou na európskom trhu, čo viedlo k rozvoju tabakového priemyslu na Kube. Tabakové listy boli v období kolonializmu posielane do Španielska, kde sa ďalej spracovávali v španielskych továrňach. Tento priemysel sa stal dôležitým hospodárskym odvetím a prinášal Španielskej korune absolútnu výhodu oproti ostatným krajinám.⁹ V roku 1542 založili Španieli prvú továreň na cigary na Kube. Táto továreň znamenala začiatok kubánskeho cigarového priemyslu. Napriek nárastu významnej popularite cigár vo svete bolo vydaných niekoľko obmedzení španielskou korunou. Jednou z nich bola prohibícia z roku 1717, jedna z najznámejších tohto obdobia, uvalená Kráľom Filipom V., ktorý zaviedol obmedzenia

⁶ BETTRIDGE, Jack. A Brief History of Cuba [online]. In: Cigar aficionado: The Cuba Issue. May/June 1999 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/a-brief-history-of-cuba-7320>

⁷ ELLIE. The Fascinating History Behind Cuba's Cigar Industry [online]. In: Havana House: Cigar History, Cuban Cigars, The Cigar Blog, Tobacco History 30.01.2019 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.havanahouse.co.uk/fascinating-history-behind-cubas-cigar-industry/>

⁸ HERRERA, Javier. Cuba's State-Run Tobacco Industry and the Farmers. In: Havana Times [online]. 22.03.2023. [cit. 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://havanatimes.org/opinion/cubas-state-run-tobacco-industry-and-the-farmers/>

⁹ Cuban Cigar Origins [online]. In: Corporate Cigar. November 2021 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://corporatecigar.com/cuban-cigar-origins/>

na obchodovanie s tabakom. Všetky tabakové produkty museli byť posielané cez španielske prístavy. Táto prohibícia bola implementovaná z niekoľkých dôvodov.

Ako prvý sa uvádza maximalizácia ziskov prostredníctvom vytvorenia monopolu produkcie a distribúcie. Ďalším dôvodom bola ochrana proti pašeráctvu a strate zisku z tabakovej dani ¹⁰a posledným dôvodom bolo udržanie si strategickej pozície v obchode s tabakom, ktorý bol zdrojom moci a bohatstva.¹¹ V roku 1740 do roku 1760 pochádzalo 85% tabaku spracovaného v kráľovskej továrni v Seville z Kuby. Ročné zisky Španielska sa v roku 1750 pohybovali od štyroch miliónov pesos až do päť miliónov pesos a prevyšovali zisky zo striebra.¹²

Španielske impérium vykonávalo kontrolu tabakového priemyslu aj cez iné politiky a nariadenia, napríklad si určovali kolónie, kde sa mohol pestovať tabak. Do týchto kolónii patrila Kuba, Portoriko, Santo Domingo, hlavné mesto Dominikánskej republiky a Venezuela. V roku 1762 bol zakázaný predaj kubánskeho tabaku alebo cigár iným krajinám ako Španielsku. Nedodržanie tohto zákazu bolo potrestané smrťou. Ešte v tom istom roku prevzali Briti počas sedem ročnej vojny na jedenásť mesiacov kontrolu nad hlavným mestom Kuby, Havany a tento zákaz bol zrušený. V tom čase začal prevládať voľný obchod na Kube čo umožnilo rozšírenie kubánskeho tabaku do celého sveta. Netrvalo to však dlho a v roku 1763 Španielsko dostalo Kubu naspäť po súhlase s odstúpením Floridy výmenou za Havanu ako súčasť mierovej zmluvy na konci vojny.¹³ Po získaní kontroly nad Havanou čelilo Španielsko krátkej nestabilite, keďže bolo pre nich ťažké získať kontrolu v takej miere ako mali pred prevzatím kontroly Britmi nad Havanou. No netrvalo to dlho a hlavné mesto Kuby bolo opäť pod absolútnou kontrolou.¹⁴

¹⁰ ELLIE. The Fascinating History Behind Cuba's Cigar Industry [online]. In: Havana House: Cigar History, Cuban Cigars, The Cigar Blog, Tobacco History 30.01.2019 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.havanahouse.co.uk/fascinating-history-behind-cubas-cigar-industry/>

¹¹ The reign of Charles III, 1759-88. In: Spain [online]. [cit. 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/place/Spain/The-reign-of-Charles-III-1759-88>

¹² ELLIE. The Fascinating History Behind Cuba's Cigar Industry. In: Cigar History, Cuban Cigars, The Cigar Blog, Tobacco History [online]. 30.01.2019. [cit. 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.havanahouse.co.uk/fascinating-history-behind-cubas-cigar-industry/>

¹³ MAYEAUX, Stephen How Havana Became British .. For Eleven Months [online]. 25.01.2022. [cit. 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://blogs.loc.gov/law/2022/01/how-havana-became-british-for-eleven-months/>

¹⁴ HYMAN, Tony. Cigar History 1492-1762 Timeline [online]. [cit. 14-10-2023]. Dostupné na internete: https://cigarhistory.info/Cigar_History/History_1492-1762.html

Kuba začala presadzovať politiku voľného obchodu až o sto rokov neskôr a to po zrušení prohibície z roku 1717 a ukončení nadvlády Španielov na Kube.¹⁵

1.2 Obdobie 1800 až po revolúciu

Na konci osemnásteho storočia sa zistilo, že vyrobená cigara ma dlhšiu životnosť ako nespracovaný tabakový list. To viedlo k presunutiu výroby cigár naspäť na Kubu, nakoľko bolo možné využiť väčšie množstvo vypestovaných tabakových listov a tým sa zvýšila produktivita. Predtým boli tabakové listy posielané do Španielska, kde boli ďalej spracovávané v cigarových továrňach postavených v Španielsku. Celý proces výroby cigár sa po tomto zistení zefektívnil a začali vznikať prvé továrne cigár na Kube. V roku 1810 začali vznikať kubánske značky cigár ako napr. *Partagás, La Intimad, El Gaucho a Cabanas*, ktoré sú najstaršími značkami cigár na Kube.¹⁶ Po umožnení voľného obchodu Ferdinandom VII., sa začal rozkvet obchodu s cigarami, ktoré boli exportované do celého sveta. V roku 1859 sa v hlavnom meste Kuby nachádzalo už približne 1 300 tovární na cigary a viac ako 10 000 tabakových plantáží. Začiatkom týchto rokov vznikali významné továrne, ktoré vyrábajú tie najznámejšie cigary dodnes, ako napr. *Partagas, Romeo y Julieta a H.Upmann*.¹⁷

Cigary, ktoré boli v tomto období najobľúbenejšie boli veľmi krátke, ručne šúľané cigary zo zvyškov vysokokvalitného tabaku.¹⁸ Dopyt po kubánskom tabaku neustále rástol po otvorení sa svetu. Na uspokojenie dopytu po kubánskom tabaku bolo zriadených 35 000 fariem (*vegas*) na pestovanie tabaku. Farmy mali zvyčajne 33 hektárov. Jedna polovica plantáže bola využívaná na pestovanie potravinárskych plodín a druhá na tabak.¹⁹ Najväčšie pestovateľské oblasti boli

¹⁵ ELLIE. The Fascinating History Behind Cuba's Cigar Industry. In: Cigar History, Cuban Cigars, The Cigar Blog, Tobacco History [online]. 30.01.2019. [cit. 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.havanahouse.co.uk/fascinating-history-behind-cubas-cigar-industry/>

¹⁶ HYMAN, Tony. Cigar History 1492-1762 Timeline. In: A Cigar History Museum Gallery [online]. [cit. 14-10-2023]. Dostupné na internete: https://cigarhistory.info/Cigar_History/History_1492-1762.html

¹⁷ ELLIE. The Fascinating History Behind Cuba's Cigar Industry. In: Cigar History, Cuban Cigars, The Cigar Blog, Tobacco History [online]. 30.01.2019. [cit. 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.havanahouse.co.uk/fascinating-history-behind-cubas-cigar-industry/>

¹⁸ HYMAN, Tony. Cuban Life & Boxes. In: A Cigar History Museum Gallery [online]. 01.01.2011. [cit. 14-10-2023]. Dostupné na internete: <http://cigarhistory.info/Site/Cuba.html>

¹⁹ HYMAN, Tony. Cigar History 1492-1762 Timeline. In: A Cigar History Museum Gallery [online]. [cit. 14-10-2023]. Dostupné na internete: https://cigarhistory.info/Cigar_History/History_1492-1762.html

v provincií *Vuelta Abajo*, v okolí miest *Pinar del Rio*, *San Luís a San Juan y Martínez*.²⁰ Vďaka veľkému prílevu emigrantov z Kanárskych ostrov, ktorí boli zamestnávaní na tabakových plantážach sa ukončilo otrokárstvo na Kube. Majitelia plantáži totiž verili, že len slobodný človek dokáže obrábať listy, ktoré potrebujú nežnosť a cit.²¹ Priemysel stále rástol a kubánske cigary naberali stále viac na popularite. Boli asociované s bohatstvom a mocou.

1.3 Obdobie pred a po revolúcií

Počas rokov 1920 až po koniec druhej svetovej vojny klesal dopyt po cigarách z niekoľkých dôvodov.²² Za prvé to bol nárast dopytu po cigaretách, ktoré nabrali na popularite počas prvej svetovej vojny a stali sa primárnou formou tabaku v Spojených štátoch. Cigarety boli propagované marketingom, ktorý im pridával na hodnote. Mechanizáciou výroby cigár, počas Veľkej hospodárskej krízy v roku 1930, ktoré boli do tohto obdobia rolované ručne sa síce zefektívnila výroba ale dopyt po takto vyrábaných cigarách sa znížil, nakoľko sa ich²³ fanúšikovia zhodli, že cigary vyrábané strojom sú menej kvalitné. Veľké množstvo fabriek na tento podnik ukončilo svoju výrobu.²⁴

Veľká zmena prišla s príchodom Fidela Castra, ktorý po Kubánskej revolúcií v roku 1959 prevzal moc nad krajinou a zoštátnil priemysel, vrátane všetkých fabriek a značiek cigár. Spoločnosť *Cohiba* sa stala prvou štátnou spoločnosťou na výrobu cigár a dodnes je najväčšou kubánskou značkou.²⁵

²⁰ SANCHEZ, Patricia. The Tobacco Regions of Cuba [online]. In: Cuban Cigars Blog by EGM Cigars. 21.01.2020 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://egmcigars.com/blogs/the-cuban-cigars-blog-by-egm-cigars/the-tobacco-regions-of-cuba?shpxid=cb71047e-926e-409a-a376-2946bb5363fd>

²¹ ELLIE. The Fascinating History Behind Cuba's Cigar Industry [online]. In: Havana House: Cigar History, Cuban Cigars, The Cigar Blog, Tobacco History 30.01.2019 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.havanahouse.co.uk/fascinating-history-behind-cubas-cigar-industry/>

²² J. BENNETT, Alexander. A History of Cigars in the United States [online]. 25.03.2019. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.holts.com/clubhouse/cigar-culture/history-of-cigars-in-us>

²³ ELLIE. The Fascinating History Behind Cuba's Cigar Industry [online]. In: Havana House: Cigar History, Cuban Cigars, The Cigar Blog, Tobacco History 30.01.2019 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.havanahouse.co.uk/fascinating-history-behind-cubas-cigar-industry/>

²⁴ J. BENNETT, Alexander. A History of Cigars in the United States [online]. 25.03.2019. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.holts.com/clubhouse/cigar-culture/history-of-cigars-in-us>

²⁵ ELLIE. The Fascinating History Behind Cuba's Cigar Industry [online]. In: Havana House: Cigar History, Cuban Cigars, The Cigar Blog, Tobacco History 30.01.2019 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.havanahouse.co.uk/fascinating-history-behind-cubas-cigar-industry/>

Vláda rozhodovala nielen o výrobe cigár ale aj o distribúcií, na lokálnej a medzinárodnej úrovni prostredníctvom štátom vytvorenej spoločnosti *Cubatabaco*. Tento štátny podnik stanovoval ceny tabakového listu, ktoré odkupoval od farmárov.²⁶V roku 2001 sa na otázky, ktoré sa týkali výroby, vytvorila nová entita s názvom *Tabacuba*.²⁷ Stovky Kubáncov emigrovali v tom čase z Kuby a pokračovali prácou v tabakovom priemysle v USA, Nikarague, na Hondurase a v Dominikánskej republike. Problémom bolo, že odišli tí obyvatelia Kuby, ktorí mali dlhoročné skúsenosti a vedomosti o tabaku.²⁸*Cubatabaco* na to reagovala nasledovne. Chcela zvýšiť percento zamestnancov tým, že zamestná viac žien vo výrobe cigár.²⁹Tento plán, ktorý bol iniciovaný kubánskou vládou sa nazýval *Tabaquera*. Pred revolúciou tvorilo zo všetkých zamestnancov asi 5% žien. Dnes tvoria zo všetkých pracovníkov v tabakových fabrikách asi 65% ženy a 35% muži. Fidel Castro vydal rozkaz na vytvorenie škôl, kde sa ženy učili rolovať cigary a spracovávať tabak. Jedna z týchto škôl sa neskôr stala sídlom značky *Cohiba* a *Davidoff*. Kubánska vláda pokračovala v investovaní do tabakového priemyslu, mala totiž za cieľ udržať kvalitu a reputáciu kubánskych cigár.

Míľnikom v tomto období bol rok 1960, kedy bolo podpísané embargo na kubánske produkty vrátane cigár, prezidentom Johnom F. Kennedym. Od tohto obdobia bolo ilegálne importovať akékoľvek produkty z Kuby do USA. Embargo zahŕňalo aj Kennedyho obľúbenú cigaru *H. Upmann Petit*.³⁰Tento bojkot ublížil kubánskemu tabakovému priemyslu a aj celej ekonomike Kuby. Emigrácia skúsených výrobcov cigár sa zvyšovala, ale remeslo výroby cigár nezanikalo, keďže emigranti pokračovali vo výrobe známych značkových cigár v krajinách, kde sa usadili. Tieto cigary ale nemali v sebe kubánsky tabak, pretože ak by mali, neboli by tieto

²⁶ Cigars and Cuba: 50 Years of History [online]. In: Cigar Aficionado. Cuba: Januar/Február 2009 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/cigars-and-cuba-50-years-of-history-9135>

²⁷ Glossary Items [online]. In: Old Cigar [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.old-cigar-items.com/language/en/glossary/>

²⁸ RARICK, Charles A. Note on the Premium Cigar Industry [online]. Barry Univesity: 02.04.2008. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1127582

²⁹ HERRERA, Javier. Cuba's State-Run Tobacco Industry and the Farmers. [online]. In: Havana Times 22.03.2023. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://havanatimes.org/opinion/cubas-state-run-tobacco-industry-and-the-farmers/>

³⁰ Cigars and Cuba: 50 Years of History [online]. In: Cigar Aficionado. Cuba: Januar/Február 2009 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/cigars-and-cuba-50-years-of-history-9135>

cigary predajné v USA. Niektoré známe značky, ktorých sa týkala výroba mimo Kuby boli *Hoyo de Monterrey, Montecristo, H. Upmann, Romeo y Julieta a Punch*.

Kuba musela podstúpiť rázny krok a zamerať svoje úsilie na predaj cigár mimo amerického trhu. Zamerala sa na krajiny ako Španielsko, Francúzsko, Švajčiarsko, Belgicko, Holandsko a Spojené kráľovstvo. Sovietsky zväz podporoval Kubu po embargu viac ako predtým a Kube sa podarilo preniknúť na trhy rozvojových krajín ako napríklad do Číny. Pred revolúciou v roku 1958 export cigár dosahoval 79 miliónov USD, v roku 1970 klesol na 55 miliónov USD a v roku 1976 vzrástol na 120 miliónov USD, čo presahovalo export pred revolúciou.³¹

Po kolapse Sovietskeho zväzu v roku 1991 Kuba stratila významného ekonomického a politického partnera, čo viedlo k rozsiahlej ekonomickej kríze na Kube nazývanej „špeciálne obdobie“. Počas tejto doby kubánska vláda implementovala rôzne opatrenia na vyrovnanie sa s krízou. Propagovali turizmus a vývoj cigarového priemyslu ako zdroj zahraničného obchodu. Vláda predstavila nové značky a marketingové stratégie na prilákanie medzinárodných kupcov.³² Týmto krokom chcela vyhovieť meniacim sa preferenciám spotrebiteľov a rozšíriť svoj podiel na trhu.³³ Diverzifikovala svoj trh a snažila sa rozšíriť svoj export tabaku do krajín ako Čína a Európskej únie aby straty, ktoré mala po rozpade sovietskeho trhu, nahradila príjmami z exportov.³⁴

Na to aby si poradila s medzinárodným trhom zriadila v roku 1994 podnik, nazývaný *Habanos S.A.*, ktorý nahradil *Cubatabaco*.³⁵ Špeciálne obdobie na Kube nikdy oficiálne

³¹ STUBBS, Jean, - FERGUSON, James. Cuba: the Test of Time. Anglicko: Latin America Bureau, 01.01.1990. s. 162. ISBN 978-09-06156-42-1

³² Cigars and Cuba: 50 Years of History [online]. In: Cigar Aficionado. Cuba: Januar/Február 2009 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/cigars-and-cuba-50-years-of-history-9135>

³³ ELLIE. The Fascinating History Behind Cuba's Cigar Industry [online]. In: Havana House: Cigar History, Cuban Cigars, The Cigar Blog, Tobacco History 30.01.2019 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.havanahouse.co.uk/fascinating-history-behind-cubas-cigar-industry/>

³⁴ PURCELL, Susan Kaufman. Collapsing Cuba. [online] In: Foreign Affairs: America and the World 1991/92. Council of Foreign Relations ,vol 71 no 1 , s. 134-136 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/20045114>

³⁵ Glossary Items [online]. In: Old Cigar [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.old-cigar-items.com/language/en/glossary/>

neskončilo, ale dopyt po kubánskom tabaku a cigarách napriek ekonomickým ťažkostiam na Kube ostal nedotknutým.³⁶

1.4 Tabaková rastlina a jej spracovanie

Všetky tabakové rastliny na Kube pochádzajú z rovnakého predka a to zo starovekej rastliny známej ako *criollo*, čo v preklade znamená domorodý. Malí farmári ju najskôr pestovali ako plodinu určenú pre trh, najmä v odľahlejších horských oblastiach. Vtedy pozostávali všetky časti cigary z tej istej *criolloy*. Hovorovo, sa tomu hovorilo *tabaco criollo* alebo *tabaco negro*. Dnes má každá krajina alebo región svoju vlastnú odrodu *criolloy*, ktorá prežila genocídu a kolonizáciu ostrova. Plodina je už ale hybridom nazývaným *criollo 98*, *crojo 99* a *havana 200*. Tieto hybridy boli vyšľachtené agronómami kvôli častému napadaniu chorôb a plesní s rastlinou *Nicotiana debneyi*.³⁷

Na Kube prevládajú dva typy pestovania tabakovej rastliny. Jeden, je pestovanie rastliny v tieni a druhý typ je pestovanie na slnku. Tabakové rastliny, ktoré sú pestované v tieni pod plátnom, filtrujú slnečné svetlo a zachytávajú teplo, čo spôsobuje, že listy rastú väčšie a jemnejšie. Tieto listy sa používajú ako obalové listy pre cigary. Na výrobu obalových listov sa vyberajú najväčšie a najkvalitnejšie listy. Obalové listy sú najdrahšou časťou celého procesu. Farba listov sa postupne mení s výškou rastliny. Nižšie listy sú svetlejšej farby a horné sú tmavšej farby.³⁸

Druhý typ pestovania je na slnku. Rastlina rastie na otvorenom poli a jej listy sa používajú na náplň cigary. Sú hrubšie a chuťovo bohatšie ako listy, ktoré rastu v tieni. Tieto listy sa kategorizujú do skupín, ktoré rozhodujú o ich použití do jednotlivých častí cigár.³⁹ Na obr. 1 vidíme využitia listov v cigare. *Volado* listy sú listy, ktoré rastú najnižšie. Sú obrábané

³⁶ PURCELL, Susan Kaufman. Collapsing Cuba. [online] In: Foreign Affairs: America and the World 1991/92. Council of Foreign Relations ,vol 71 no 1 , s. 134-136 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/20045114>

³⁷ PASCHALL, Max. The Life, Death, and Rebirth of Cuba's Most Historic Tobacco [online]. In: Council of Foreign Relations. 02.05.2020. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.shelterwoodforestfarm.com/blog/2020/5/2/the-life-death-and-rebirth-of-cubas-most-historic-tobacco>

³⁸ SANCHEZ, Patricia. The Process of Growing Cuban Tobacco [online]. In: Cuban Cigars Blog by EGM Cigars. 03.03.2020 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://egmcigars.com/blogs/the-cuban-cigars-blog-by-egm-cigars/the-process-of-growing-cuban-tobacco>

ako prvé a používajú sa ako náplň. Ich chuť je charakteristická tým že je málo výrazná. Používajú sa aj ako viazacie listy. *Volado* majú horľavú chuť a sú klasifikované ako *Fortaleza 1* (sila 1).

Seco listy sú listy, ktoré rastú v strede a používajú sa ako náplň, sú charakteristické strednou chuťou. Sú dôležité pre vôňu cigary. Sú klasifikované ako *Fortaleza 2* (sila 2).

Ligero listy sú vrchné listy. Používajú sa pre náplne s výraznou chuťou. *Ligero* horí pomalšie a používa sa k zosilneniu chute cigary. Klasifikované sú ako *Fortaleza 3* (sila 3). Všetky cigary obsahujú *Volado* a *Seco* listy ale nie všetky cigary obsahujú *Ligero* listy, ktoré sa používajú len pre cigary s väčším priemerom plášťa a silnejšou chuťou.

Miedo Tiempo listy sú najmenšie listy na vrchu rastliny. Po zbere všetkých listov sa tieto nechávajú na rastline o čosi dlhšie. Sú to listy, ktoré patria do kategórie najsilnejších listov. Používajú sa v limitovanom množstve len do niektorých cigár. Prechádzajú rôznymi metódami fermentácie a majú tak jedinečnú chuť. Sú klasifikované ako *Fortaleza 4* (sila 4).⁴⁰

Tabak, ktorý je určený pre prémiové cigary, je zo sezónnej úrody jedného roka, ktorá začína v júni alebo júli. Keď je dobrý rok, farmári môžu vyprodukovať druhú alebo dokonca tretiu úrodu, ktorá sa už ale používa na výrobu cigár určených pre domáci trh. Od prípravy pôdy po koniec zberu to trvá približne deväť mesiacov. Aby bola dobrá a kvalitná úroda, musí byť pôda a rastliny rozsiahlo zavlažované. Potom sa semená alebo častejšie sadenice distribuujú bezplatne farmárom (*vegueros*) kubánskym výskumným ústavom tabaku. Každý rok tento ústav rozhoduje o stratégií, koľko tabaku sa bude pestovať a koľko percent rôznych druhou semien by malo tvoriť úrodu.

Farmári si môžu vybrať aký typ semien chcú pestovať, ale len z tých, ktoré sú určené kubánsky výskumným ústavom. Následne prebieha klíčenie tabakových semien, ktoré pôvodne prebiehalo vonku v otvorených sadeniciach. To sa ale postupne zmenilo z niekoľkých príčin. Jednou z príčin bol nárast dopytu po tabaku a vyšľachtenie tabakových hybridov, ktoré sú odolné voči plesni a umožňujú tak rast kvalitného tabaku. Práve kvôli tomu sa musel prispôbiť proces pestovania semien. Ďalšou príčinou bola zmena klímy a pôdnych podmienok, kedy sa

⁴⁰ TOBACCO & CIGAR PRODUCTION. [online]. In: Cuban Cigar Website [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cubancigarwebsite.com/cigar/production>

proces klíčenia musel upraviť.⁴¹ Bol nahradený systémom, v ktorom sa využívajú plastové nádoby, plnené pôdou, plávajúcou na vodnom a hnojivovom systéme nazývané hydroponický typ pestovania. Tieto sadenice sú umiestnené vonku pod plastovou stanovou štruktúrou. Po 40 až 50 dňoch dosiahnu asi 13 až 15 cm výšku a sú pripravené na presádzanie.⁴²

Príprava pôdy začína 15. septembra každý rok. Obrábanie pôdy prebieha tradične s volom a pluhom. V niektorých oblastiach je k dispozícii aj poľnohospodárska technika, ktorá ale často ostane nevyužitá kvôli nedostatku paliva. Pôda je hnojená organickým materiálom. Ak je pôda pripravená, môže sa začať ručné presádzanie rastlín. Pokrývajú sa slamou na ich ochranu aby sa zabezpečili optimálne podmienky na rast. Na jeden hektár sa vysádza až 30 000 rastlín. Pestovanie tabaku je náročný a dlhý proces. Tri až štyri týždne po výsadbe rastlín sa nahromadí zem na spodok rastliny, aby sa zaručil silný koreňový systém. Keď každá rastlina dosiahne požadovanú výšku, ručne sa odstráni vrchný púčik, čo podporí rast listov. Avšak zároveň spôsobí nežiadúci rast postranných koreňov. Tie musia byť odstraňované ručne každých pár dní. Počas toho je nutné, aby sa pravidelne a opatrne vykonávala závlaha.

Oblasti, ktoré sú určené pre obalové listy, sa musia uzatvoriť pod baldachýn z plátna a to po 10 až 20 dní po výsadbe. Listy, ktoré sú určené na náplň cigary sa pestujú na otvorenom priestranstve. Po 40 dňoch vysadenia sa začína 30 dňový cyklus zberu. Spodné listy sa zberajú ako prvé, odstraňujú sa tie najnižšie a najmenšie listy. Tieto prv zberané listy sa používajú zvyčajne na cigary vyrábané strojom (obr.1). Po siedmich dňoch začína hlavný zber. Listy sa zberajú zdola na hor. Po každom poschodí sa čaká asi 3 dni na ďalší zber. Obalové listy pestované v tieni sa zberajú v ôsmich etapách. Prvý list je najľahší a postupne je stále tmavší a ťažší. Listy, ktoré sú na náplň a rastú na slnku sa zberajú v piatich etapách. Starostlivosť o pozberané listy nie je o nič menej náročná. Listy sa triedia do zväzkov a zavesia sa na sušenie. Obalové listy sú sušené vzduchom v špeciálne upravených stodolách na 50 dní. Listy na náplň sú taktiež sušené vzduchom ale rozdiel je v tom, že pred ich uložením do stodoly a po ich vysušení sú na 5 až 7 dní vystavené priamemu slnku.

⁴¹ PASCHALL, Max. The Life, Death, and Rebirth of Cuba's Most Historic Tobacco [online]. In: Council of Foreign Relations. 02.05.2020. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.shelterwoodforestfarm.com/blog/2020/5/2/the-life-death-and-rebirth-of-cubas-most-historic-tobacco>

⁴² SANCHEZ, Patricia. The Process of Growing Cuban Tobacco [online]. In: Cuban Cigars Blog by EGM Cigars. 03.03.2020 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://egmcigars.com/blogs/the-cuban-cigars-blog-by-egm-cigars/the-process-of-growing-cuban-tobacco>

Obr. 1: Anatómia cigary

Zdroj: BENNET, J. Alexander. Varieties of Tobacco Leves in Cigars [online]. [cit. 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.holts.com/clubhouse/cigar-101/cigar-tobacco-types>

Obalové listy sú predtým, ako budú triedené podľa veľkosti, farby a klasifikované podľa kvality, navlhčované vodou. Potom sú balené do juty v ktorej oddychujú po dobu 10 do 15 dní. Po ich roztriedení sa zbalia a pošlú sa do fabrík. Triedenie listov, ktoré budú určené na náplň alebo ako viazacie listy, je podobné ako pri obalových listoch. Rozdiel je v tom, že sa naukladajú na seba, aby si prešli 30 až 50 dňovou fermentáciou. Počas toho sa dôkladne kontroluje teplota. Po fermentácii sú listy, ktoré sú určené na náplň oddeľované od strednej žily, zabalené a poslané do skladovacích miestností na zrenie. Fermentácia redukuje kyslosť a pomáha stratiť nadbytočný dusík a nikotín. Prostredníctvom tohto procesu sa dosiahne požadovaná farba na obalový list a spríjemní chuť výplne. Doba skladovanie je rôzna pre každý list. Listy na náplň: *Ligero* – 3 roky, *Seco* – 2 roky, *Volado* – 1 rok. Viazací list – 1 rok a obalové listy všeobecne 1 rok, limitované edície 2 roky a *Cohiba Maduro* 5 rokov.⁴³

Po fermentácii sú listy poslané do centrálného skladu z ktorého si jednotlivé fabriky objednávajú tabak podľa ich výrobného rozvrhu. Vo fabrike zohráva veľmi dôležitú úlohu takzvaný majster miešania, ktorý je zodpovedný za výber jednotlivých druhov tabaku a lokality, z ktorej bude tabak pochádzať. Tabak musí zmiešať tak, aby cigara mala tu správnu chuť a vôňu.⁴⁴ Práve on, v deň kedy majú byť cigary rolované, pripraví tabak do zväzkov podľa kombinácie pre akú sa rozhodol. Pracovníci zodpovední za rolovanie dostanú zväzok listov

⁴³ TOBACCO & CIGAR PRODUCTION. [online]. In: Cuban Cigar Website [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cubancigarwebsite.com/cigar/production>

⁴⁴ JOHNSON, Dave. Master Blender Manuel Inoa [online]. In: Cigar & Spiritis [citované 17-10-2024]. Dostupné na internete: [https://cigarandspirits.com/cigars/behind-the-leaf/master-blender-manuel-inoa/](https://cigarandspirits.com/cigars/behind-the-leaf/master-blender-manuel-ino/)

s receptom, ktorý uvádza percenta *volada, seca a ligera*. Malé cigary, ktoré majú obvod menej ako 36 mm, nemajú žiaden *Ligero* list.

Obsadenie cigár sa potom delí podľa toho, či sú robené ručne alebo mechanicky a či budú dlhé alebo krátke. Na ručné robene krátke cigary, pracovník najprv rozloží viazací list, ktorým je buď *Volado* list alebo list, ktorý sa vytriedil. Potom zhromaždí kopu veľkých listov (*Tripa Larga*), ktoré sú na náplň, skrčí a zroluje ich do tuby. Listy musia mať presné poradie. Ten s najľahšou chuťou je na konci, pomalšie horiaci a chuťovo silnejší (*Ligero*) je v strede. Hlava zväzku sa zatočí a zväzok je vtlačený do drevenej formy aby sa vytvoril tvar cigary. Po tomto sa vykoná nasávací test, ktorý určí minimálny ťahový tlak. Toto testovanie sa začalo v roku 2002. Najprv sa vykonával tento test na náhodných cigarách, ale teraz prechádza každá cigara sacím testom, aby sa určil a splnil minimálny aj maximálny ťahový tlak. Ak cigara prejde testom, pripraví sa obal hladkou stranou von. Po úprave odstávajúcich rohov sa začne rolovanie. Zo zvyšku obalu sa odreže malý kúsok, ktorý vytvorí čiapočku, ktorá sa prilepí na hlavu cigary.

Pred tým ako sa začnú baliť sa vykurujú fosfátom, aby sa potlačil tabakový chrobák *Serricorne*.⁴⁵Upravujú sa v humídoroch, ktoré sú špeciálne navrhnuté skrinky alebo kontajnery, ktoré udržiavajú konštantnú vlhkosť a teplotu, aby sa cigary uchovávali v optimálnych podmienkach. Vlhkosť sa udržiava pomocou humidifikátorov, ktoré uvoľňujú vlhkosť vzduchu. V humídoroch je udržiavaná izbová teplota a stála vlhkosť vzduchu 68% - 72%. Sú vyrobené z cédrového dreva.⁴⁶

Kubánske cigary prechádzajú prísnyimi kontrolami. Každá cigara, ktorá je určená pre trh, musí prejsť kontrolou kvality. Prvá kontrola sa začína už pri rolovaní, ktorá je vykonávaná expertami, ktorí kontrolujú najprv techniku rolovania, konštruovania a fyzický vzhľad cigary na pracovnom stole. Po kontrole na pracovnom mieste sa vzorky cigár presunú na oddelenie kontroly, kde sú merané, vážené a vyhodnotené. Na tejto kontrole sa cigara rozoberie, aby sa zhodnotila jej výplň a splynutie listov. Posledná kontrola je podrobenie sa ťahaciemu testu, pri ktorom sa dbá na jej horenie, silu, vôňu a chuť. Aby sa zničil tabakový chrobák je po jej vypálení zmrazená pri kontrolovanej teplote a vlhkosti v hlavnom skladovacom a distribučnom zariadení

⁴⁵ TOBACCO & CIGAR PRODUCTION. [online]. In: Cuban Cigar Website [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cubancigarwebsite.com/cigar/production>

⁴⁶ HUMIDORY [online]. [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.humidory.sk/rady-k-humidorom>

Habanos v meste *Guanaboce*. Zmrazenie spolu s vypálením má zabiť vajíčka, hmyz a larvy v tabaku. Tento proces sa začal vykonávať začiatkom roku 2005. Potom sa už len zabalia do krabičiek. Pri balení rozhodujú odtiene farieb. Cieľom je umiestniť čo najviac podobné odtiene do jedného boxu a ak sú farby rôzne, tak sa zoradia od najtmavšej farby po najsvetlejšiu.

Výroba každého typu cigary prebieha inak. Napríklad ručne robená, krátka cigara (*totalmente a mano tripa corta*) má napln zloženú z odrezkov listov zo zväzkov dlhých cigár v kombinácii s iným vyrábaným sekaným tabakom. Tento typ cigár je ešte stále vyrábaný spoločnosťou *Habanos S.A.* Ďalším typom sú strojovo robené cigary, ktoré sa začali vyrábať počas Veľkej hospodárskej krízy, buď sú krátke alebo dlhé. Boli robené vo veľkých množstvách a boli výrazne lacnejšie ako ručne robené. V rokoch 2005 a 2006 prebehlo vytriedenie týchto cigár z produkcie a v roku 2006 sa už nevyrábala žiadna strojová cigara v spoločnosti *Habanos S.A.*⁴⁷

Dodnes sa ale vyrábajú v *Internacional Cubana de tabacos S.A.* ale už nie sú klasifikované ako *Habanos*. Do triedy *Habanos* patria len cigary, ktoré sú exkluzívne vyrábané na Kube a sú známe pre svoju vysokú kvalitu a jedinečnú chuť. Nato aby bola cigara zaregistrovaná ako *Habanos* musí spĺňať prísne pravidla. Rozdiel medzi *Havana* a *Habanos* cigarami je v tom, že výraz *Habanos* je registrované označenie pôvodu, vyhradené pre kultové kubánske značky, ktoré spĺňajú prísne smernice a sú 100% vyrobené na Kube z kubánskych listov. *Havanské* cigary sa vyrábajú výlučne z tabaku pestovaného na Kube. Preto sú všetky *Habanos* aj havanskými cigarami, ale nie všetky havanské cigary sú nevyhnutne habánskymi cigarami, pretože nemusia spĺňať špecifické kritériá pre označenie.⁴⁸

V minulosti existoval dokonca typ cigár, ktoré sa dnes už nevyrábajú. Boli to cigary, ktorých listy na náplň a viazanie boli aplikované strojom, ale obalový list bol aplikovaný ručne. Prestali sa vyrábať v roku 2002. Cigary, ktoré boli známe po zrušení nadvlády Španielov na Kube sú vyrábané dodnes. Sú to malé cigarety, ktoré vážia menej ako 3g. Sú dostupné v niektorých kubánskych cigarových značkách. Pred rokom 2001 boli výlučne vyrábané mimo

⁴⁷ TOBACCO & CIGAR PRODUCTION. [online]. In: Cuban Cigar Website [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cubancigarwebsite.com/cigar/production>

⁴⁸ THE WORLD OF THE HABANOS [online]. [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.habanos.com/en/introduction/>

Kuby ale tabak bol 100% kubánsky. Od vtedy sa vyrábajú na Kube a môžu byť legálne nazývané kubánskymi cigarami, avšak nie sú klasifikované ako *Habanos*, pretože nespĺňajú podmienky.⁴⁹

1.5 Oblasti pestovania tabaku

Kubánsky tabak je historicky považovaný za jeden z najlepších na svete. Je charakteristický svojou kvalitou, ktorá sa odvíja od typu zeme a metódam kultivácie, ktoré sú na Kube považované za ideálne pre pestovanie tabakovej rastliny.⁵⁰ Tabak sa pestuje primárne v štyroch regiónoch na Kube, ktorými sú *Vuelta Arriba*, *Partido*, *Semi Vuelta a Vuelta Abajo*.⁵¹Tieto regióny vidíme na obr. 2.

Pred revolúciou vlastnili plantáže veľké zahraničné, hlavne americké spoločnosti. Po prevrate Fidela Castra nastala zmena a dnes sú plantáže rozdelené na malé políčka o výmere 2-60 hektárov a obrábajú ich *vegueros*. *Vuelta Abajo* sa nachádza v *Pinar del Rio*, provincii, v ktorej sa pestuje najlepší tabak. Nikde vo svete nenájdeme také ideálne podmienky na pestovanie tabaku ako na Kube. Na to aby bol tabak naozaj kvalitný potrebuje slnečné prostredie a minimálne osem hodín denne priameho slnka, ktoré zabezpečí optimálny rast a vývoj listov. Kubánske regióny ako *Vuelta Abajo* majú dostatočne veľa slnka po celý rok.

Ďalším kritériom je dobre odvodnená pôda bohatá na živiny. Kuba je domovom červenej pôdy, ktorá poskytuje rastlinám dostatok minerálov. Mnohí tvrdia, že práve pôda je kľúčovou zložkou jedinečnej chuti kubánskeho tabaku, ktorá je uznávaná ako silná, hladká a plná.⁵² Uvádza sa, že tabaková rastlina potrebuje teplotu od 20 do 28 stupňov, čo je priemerná teplota na Kube. Výhodou Kuby je vlhkosť vzduchu. Ideálna je nad 70%, ktorá je v regióne

⁴⁹ TOBACCO & CIGAR PRODUCTION. [online]. In: Cuban Cigar Website [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cubancigarwebsite.com/cigar/production>

⁵⁰ THE TRUTH ABOUT CUBAN CIGARS - ARE THEY WORTH THE HYPE. [online]. In: Newair. 24.01.2018 [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.newair.com/blogs/learn/truth-about-cuban-cigars-are-they-worth-the-hype>

⁵¹ SANCHEZ, Patricia. The Process of Growing Cuban Tobacco [online]. In: Cuban Cigars Blog by EGM Cigars. 03.03.2020 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://egmcigars.com/blogs/the-cuban-cigars-blog-by-egm-cigars/the-process-of-growing-cuban-tobacco>

⁵² THE TRUTH ABOUT CUBAN CIGARS - ARE THEY WORTH THE HYPE. [online]. In: Newair. 24.01.2018 [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.newair.com/blogs/learn/truth-about-cuban-cigars-are-they-worth-the-hype>

Vuelta Abajo.⁵³ Tento región sa nachádza na juhozápade v známej provincii *Pinar del Río*. V tejto provincii sa pestujú a vyrábajú všetky druhy listov, vrátane obalového listu. V tomto regióne sa pestujú listy na cigary, ktoré dosahujú úroveň *Vegas Finas de Primera*. Je to status potrebný na pestovanie najviac prestížneho kubánskeho tabaku.⁵⁴

Jedna z najlepších plantáži ležiaca v *Pinar del Río* je *Vega Viscaíno*, známa pre svoj jedinečné obalové listy. San Luis je mesto ležiace uprostred *Vuelta Abajo* regiónu. Tu sa nachádza panstvo rodiny *Robaina*, ktorá vlastní niekoľko plantáži ako napríklad *Vega el Corojo* a *Cuchillas de Barbacoa* na ktorých sa pestujú prevažne obalové listy.⁵⁵ Najkvalitnejšie viazacie a prekladacie listy sú z menej známeho mesta *San Juan y Martínez*. Pestované na známej plantáži *Monterrey*.⁵⁶ Región *Semi Vuelta* na západe, ktorý je medzi Havanou a *Vuelta Abajo* sa sústreďí na kultiváciu obalových listov. Oblasť, v ktorej sa pestuje je malá, menej ako jedno percento celej kultivovanej plochy je využívaných na produkciu cigár. Väčšina tabaku, ktorý sa pestuje tu, je používaný na iné účely ako vyrábanie cigár na export. V tomto regióne je ideálna pôda na pestovanie semienok a preto sa tu nachádzajú najlepšie rastlinné škôlky.

Juhovýchodne od Havany je historický región *Partido*, založený začiatkom sedemnásteho storočia. Ešte dnes sa tam pestujú historicky známe skupiny kubánskeho tabaku. Prevažne sa tu pestujú obalové listy.

Hlavné mesto Kuby, Havana nemá žiadne plantáže ale všetky cigary sa exportujú z fabrík sídliacich v tomto meste. Nájdeme tu najznámejšie *Habanos* fabriky ako *Partagás*, *Romeo y Julieta* alebo *El Laguito*. *Vuelta Abajo* región pozostáva z dvoch vysoko separovaných produkčných oblastí. *Remedios* je najstaršia a najväčšia oblasť pestovania všetkých typov listov pre značku *José L. Piedra*. Pôda a klíma majú špeciálne vlastnosti ale pestovateľské metódy sa líšia od ostatných tabakových regiónov na Kube. *Oriente* región, je najvýchodnejší región Kuby.

⁵³ KUBA TABAK [online]. [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.kubareisen.ch/Kuba-Reisespezialist/Kuba-Tipps/Kuba-Zigarren/Kuba-Tabak?fbclid=IwAR2vU3bDS5Hlbe2Yzjgca8tks65PafOi3PjB5Ia5GKvCHUJ8lh9Za1CpaHg>

⁵⁴ WHERE IS CUBAN TOBACCO GROWN? [online]. In: Habanos Zigarren. [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.habanos-zigarren.com/tobacco-growing-areas>

⁵⁵ KUBA TABAK [online]. [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.kubareisen.ch/Kuba-Reisespezialist/Kuba-Tipps/Kuba-Zigarren/Kuba-Tabak?fbclid=IwAR2vU3bDS5Hlbe2Yzjgca8tks65PafOi3PjB5Ia5GKvCHUJ8lh9Za1CpaHg>

⁵⁶ SANCHEZ, Patricia. The Process of Growing Cuban Tobacco [online]. In: Cuban Cigars Blog by EGM Cigars. 03.03.2020 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://egmcigars.com/blogs/the-cuban-cigars-blog-by-egm-cigars/the-process-of-growing-cuban-tobacco>

Kolumbus prvýkrát vstúpil na pôdu tohto regiónu v roku 1492. Dodnes sa tabak pestuje aj tu, avšak nie pre cigary typu Havana.⁵⁷

Obr. 2: Oblasti, kde sa pestuje tabak

Zdroj: Where is Cuban tobacco grown? [online]. [cit. 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.habanos-zigarren.com/tobacco-growing-areas>

⁵⁷ TOBACCO & CIGAR PRODUCTION. [online]. In: Cuban Cigar Website [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cubancigarwebsite.com/cigar/production>

2. Ciele a metódy práce

Hlavným cieľom bakalárskej práce je analyzovať tabakový priemysel od vlády Fidela Castra na Kube až po súčasnosť, zhodnotiť jeho význam pre krajinu ako celok a priblížiť výzvy, ktorým tento priemysel v dnešnej dobe čelí. Medzi čiastkové ciele tejto bakalárskej práce patria:

- vysvetliť, prečo sa uvádza, že kubánsky tabak je najlepším na svete
- podrobne analyzovať jeho pestovanie a spracovanie
- vymedziť oblasti pestovania tabaku na Kube
- vysvetliť problémy, ktorým čelí tabakový priemysel v posledných rokoch
- vysvetliť pozemkové reformy

V prvej kapitole sa venujeme historickému vývoju tabakového priemyslu na Kube. Najprv priblížime využitie tabaku pôvodnými obyvateľmi až po prevzatie moci Španielmi a následnej kolonizácii Kuby. Následne sa venujeme obdobiam pred a po revolúcii na Kube. V druhej časti kapitoly sme kládli dôraz na tabakovú rastlinu a jej spracovanie, čo nám objasnilo, prečo je kubánsky tabak prémiovým. Na to sme nadviazali vymedzením oblasti, kde sa pestujú jednotlivé typy tabaku a prečo prostredie zohráva dôležitú úlohu pre kvalitu tabaku.

V nasledujúcej kapitole identifikujeme skutočnosti, ktoré nastali po prevzatí moci Fidelom Castrom. Približujeme ekonomickú situáciu krajiny tesne po revolúcii a po páde Sovietskeho zväzu a vymedzíme zavedené zmeny. Analyzujeme podrobne trh s tabakom tým, že porovnáваме export pred a po špeciálnom období na Kube. Grafický znázorňujeme dotácie od Sovietskeho zväzu a vysvetľujeme kroky, ktoré vláda uskutočnila po strate významného prispievateľa do ekonomiky.

Pri analýze tabakového priemyslu počas vlády Fidela Castra sa zameriame na hodnotu exportu, príjmy a krajiny vývozu. Spomenieme aj embargo uvalené USA na kubánske tovary. Ďalej sme spomenuli úroveň zamestnancov v továrňach a zároveň sa budeme venovať pozemkovým reformám od revolúcie až po súčasnosť.

V poslednej kapitole sa venujeme zmenám po prevzatí moci Raúlom Castrom aj reorganizácii štátnej spoločnosti *Tabacuba*, zodpovednej za produkciu a distribúciu tabaku. Porovnali sme reálne mzdy počas viacerých rokov a zmeny embarga. Na konci kapitoly sa venujeme problémom, ktorým čelila krajina v posledných rokoch ako sú prírodné katastrofy,

COVID-19 a vzostup konkurencie na trhu s Čínou, ktoré dokážu v značnej miere ovplyvniť obchod s tabakom.

Pri každom z týchto cieľov je kľúčové zhromaždiť relevantné dáta a informácie, aby sme hlbšie porozumeli daným témam. Metódy použité v tejto práci boli podmienené dostupnými údajmi, z ktorých bolo možné čerpať. Informácie sme získavali prevažne z príspevkov v elektronických novinách a časopisov, vedeckých článkov a publikácií v elektronickej forme, vzhľadom na to, že daná téma nie je veľmi zdokumentovaná v knižnej podobe. Pri písaní tejto práce sme sa stretli s určitými limitmi týkajúce sa dostupných zdrojov a údajov. Limit týkajúci sa údajov sa spája s dlhodobou politickou situáciou v krajine. Použili sme aj dostupné štatistiky na internete, ktoré boli obmedzené nepovoleným prístupom na správy vládnych orgánov a oficiálnych štatistických úradov.

V prvej kapitole sme použili deskriptívnu a chronologickú metódu, ktorých sme popísali historický vývoj tabakového priemyslu. Pomocou deskriptívnej metódy sme popísali oblasti pestovania tabaku a podmienky, ktoré tam sú. V tretej kapitole sme použili analýzu, ktorou sme rozobrali vývoz komodity. Prostredníctvom komparatívnej metódy sme porovnali, ako sa zmenili údaje o exporte od revolúcie po súčasnosť. Následne sme analyzovali problémy, ktorým krajina čelí a aké sú jej perspektívy.

3. Výsledky práce

3.1 Tabakový priemysel počas vlády Fidela Castra

Kuba získala v roku 1902 nezávislosť a stala sa republikou so sériou prezidentov, ktorí mali kontrolu nad Kubou a zároveň nad tabakovým priemyslom. V krajine vládla politická nestabilita a korupcia, preto sa USA rozhodla zareagovať na situáciu v krajine. Kongres USA schválil *Plattov* dodatok, ktorý dával USA právo zasahovať do kubánskych záležitostí na presadzovanie a ochraňovanie svojich záujmov.⁵⁸ Pozícia USA podkopávala legitímnosť vlády, keďže sa postavila do centra kubánskych záležitostí. Uzavreli dohodu s Fulgenciom Batistom, ktorý mal čoraz väčšiu popularitu medzi ľuďmi, aby zosadil vtedajšieho prezidenta. V roku 1940 sa tak dostal na prezidentské kreslo. Jeho vláda nezmenila situáciu v krajine a naďalej vládla na Kube vysoká korupcia a politické násilie. Jeho diktatúra bola následne zvrhnutá Kubánskou revolúciou vedenou Fidelom Castrom v roku 1959.⁵⁹

Pred vládou Fidela Castra prekvital obchod s USA a ekonomika krajiny vzrástla na takú úroveň, že HDP p. c. bolo takmer dvakrát väčšie ako to v Španielsku a v Japonsku. Približne 30% až 40% hrubého domáceho produktu na obyvateľa v Spojených štátoch amerických predstavovalo podiel HDP na obyvateľa. Túto úroveň dosiahlo len o čosi viac ako desať štátov USA spoločne.⁶⁰

Napriek svojej malej rozlohe a len 6,5 miliónmi obyvateľmi sa v roku 1958 stala Kuba 29. najväčšou ekonomikou sveta. Bola na treťom mieste v očakávanej dĺžke života, na druhom mieste vo vlastníctve áut a telefónov na obyvateľa a na prvom mieste v počte televízorov na obyvateľa. Miera gramotnosti bola najvyššia v Latinskej Amerike, dosahovala takmer 76%.⁶¹ Napriek týmto priaznivým ukazovateľom vyspelosti krajiny, prevládala na Kube nerovnosť medzi obyvateľmi rurálnym a urbánnym prostredia a medzi ľuďmi bielej a tmavej pleti.

⁵⁸ THE EDITORS OF ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. Cuban Revolution [online]. In: History & Society [citované 02-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/event/Cuban-Revolution>

⁵⁹ PRE-CASTRO CUBA [online]. In: PBS [citované 02.02.2024]. Dostupné na internete: <https://www.pbs.org/wgbh/americanexperience/features/comandante-pre-castro-cuba/>

⁶⁰ KARAPANDŽA, Raša. Cuba before Castro [online]. 29.11.2016. [citované 02-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.linkedin.com/pulse/cuba-before-castro-numbers-rasa-karapandza>

⁶¹ PRE-CASTRO CUBA [online]. In: PBS [citované 02.02.2024]. Dostupné na internete: <https://www.pbs.org/wgbh/americanexperience/features/comandante-pre-castro-cuba/>

Keď sa Fidel Castro dostal k moci zakázal všetky formy zákonnej a otvorenej diskriminácie vrátane diskriminácie v zamestnaní a vzdelávaní. So vzdelávaním prišli aj lepšie príležitosti na sociálnu mobilitu. Po revolúcii došlo k masovému odchodu bohatých bielych profesionálov do Spojených štátov a pre predtým marginalizovaných Afro-Kubáncov sa vytvorilo oveľa viac profesionálnych príležitostí. Zvyšovali sa mzdy, zlepšilo sa sociálne zabezpečenie a verejné služby boli poskytované zadarmo alebo za nominálne náklady.⁶²

Odstraňovanie diskriminácie súviselo s Fidelovou ideológiou sociálnej spoločnosti. Táto ideológia bola prenesená aj do priemyslu s tabakom, v ktorom znárodnil všetky fabriky a značky a prevzal moc nad priemyslom. Jeho idea vytvoriť jednu značku, *El Siboney*, ktorá mala nahradiť všetkých 960 značiek stroskotala, ale došlo k vytvoreniu značky *Cohiba*, ktorá sa stala prvou národnou spoločnosťou a dodnes ostala najznámejšou cigarovou značkou. V roku 1966 sa vyrábali iba tri druhy cigár – *Corona Especiales*, *Lanceros* a *Panetelas* vo vtedy tajnej, dnes už svetoznámej fabrike *El Laguito*.⁶³ Na svetový trh sa dostala až o 20 rokov neskôr. V roku 1965 sa výroba všetkých historických značiek obnovila a napriek expanzií priemyslu sa mnohé z popredných osobností cigarového priemyslu, ešte pred týmto bodom ocitli v exile. Mnohí sa presťahovali do susedných krajín, aby založili konkurenčné podniky a pokračovali vo svojej vášni pre produkciu tabaku.

V roku 1962 došlo k výraznej zmene pre Kubu. Spojené štáty uvalili obchodné embargo na Kubu a výrobcovia cigár v USA boli nútení nájsť tabak z iných zdrojov čo znamenalo, že kubánsky cigarový rivali z Dominikánskej republiky, Portorika a Kolumbie získali nový, veľký trh.⁶⁴ Keďže došlo k strate amerického trhu so šľahanými cigarami a listovým tabakom, vláda na Kube vytvorila novú stratégiu predaja prémiového čierneho tabaku. Je to označenie pre vysokokvalitné tabakové listy, používané pri výrobe prémiových cigár. Po uvalení embarga bolo najväčšou zmenou pre priemysel koniec exportu prémiového tabaku v balíkoch. Pred revolúciou putoval najlepší baliaci a plniaci tabak z tých najlepších fariem priamo len a len do Spojených

⁶² GLASSMAN, Naomi. Revolutionary racism: Afro-Cubans in an era of economic change [online]. In: CETRI 22.06.2011. [citované 02-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cetri.be/Revolutionary-Racism-Afro%E2%80%91Cubans?lang=fr>

⁶³ Cohiba [online]. In: Habanos Ziggaren [citované 02-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.habanos-zigarren.com/en/Cohiba>

⁶⁴ ELLIE. The Fascinating History Behind Cuba's Cigar Industry [online]. In: Havana House: Cigar History, Cuban Cigars, The Cigar Blog, Tobacco History 30.01.2019 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.havanahouse.co.uk/fascinating-history-behind-cubas-cigar-industry/>

štátov, cigary sa potom šúľali tam. Po revolúcií sa už nikdy do USA tento typ tabaku nevyviezol. Všetok plniaci tabak pestovaný vo *Vuelta Abajo* zostával na Kube. Krajina sa ocitla po uvalení embarga v kríze, export cigár bol obzvlášť ťažko zasiahnutý americkým embargom, keďže v roku 1958 viac ako dve tretiny exportu listov a polovica exportu cigár pripadal na americký trh. Pred revolúciou v roku 1958 predstavoval export 79 miliónov USD a v roku 1970 klesol na 55 miliónov. Počas tejto krízy došlo k založeniu štátneho podniku *Cubatabaco*, ten sa naplno rozbehol začiatkom 60. rokov.⁶⁵

Novým trhom pre kubánske cigary a tabak sa stala Európa na čele so Španielskom, Francúzskom, Švajčiarskom, Holandskom, Belgickom a Spojeným kráľovstvom. Na podporu predaja kubánskych cigár vo svete otvorila *Cubatabaco* dve pobočky v zahraničí. Jednu v Holandsku a druhú v Španielsku. Sovietsky zväz a ďalšie krajiny východného bloku boli tiež dôležitými trhmi, aj keď väčšinou pre strojovo vyrábané a lacné ručne vyrábané cigary, ktoré neprinášali taký zisk ako prémiové cigary.

Priemysel čelil na európskom trhu výzvam v dôsledku protifajčiarskych zákonov, recesie a zákazov fajčenia v Európe, ktoré ovplyvnili predaj a vývoz. Na svetovom trhu dominovali značky ako *Montecristo*, *Cohiba* a *Partagás* so 70% predajom. Počas celého obdobia Castrovej vlády sa zvýšila zamestnanosť na Kube a na trh sa postupne začali uvádzať nové značky v rôznych veľkostiach za rôzne ceny. Čo sa týka pracovníkov v tabakovom priemysle, najmä v továrňach na výrobu cigár, boli známi svojou povest'ou najvzdelanejších na svete, keďže počas pracovnej doby im boli čítané, čitateľmi, správy a literatúra z celého sveta. Zavedená bola v tomto období aj produkčná denná kvóta na pracovníka, ktorá bola 100 cigár⁶⁶ Najvyššie príjmy pre štát v dolároch generovali sektory ako cestovný ruch a export tabaku. V osemdesiatych rokoch štát zamestnával približne 95% oficiálnej pracovnej sily a miera nezamestnanosti bola veľmi nízka, bola na úrovni 1,7%.⁶⁷

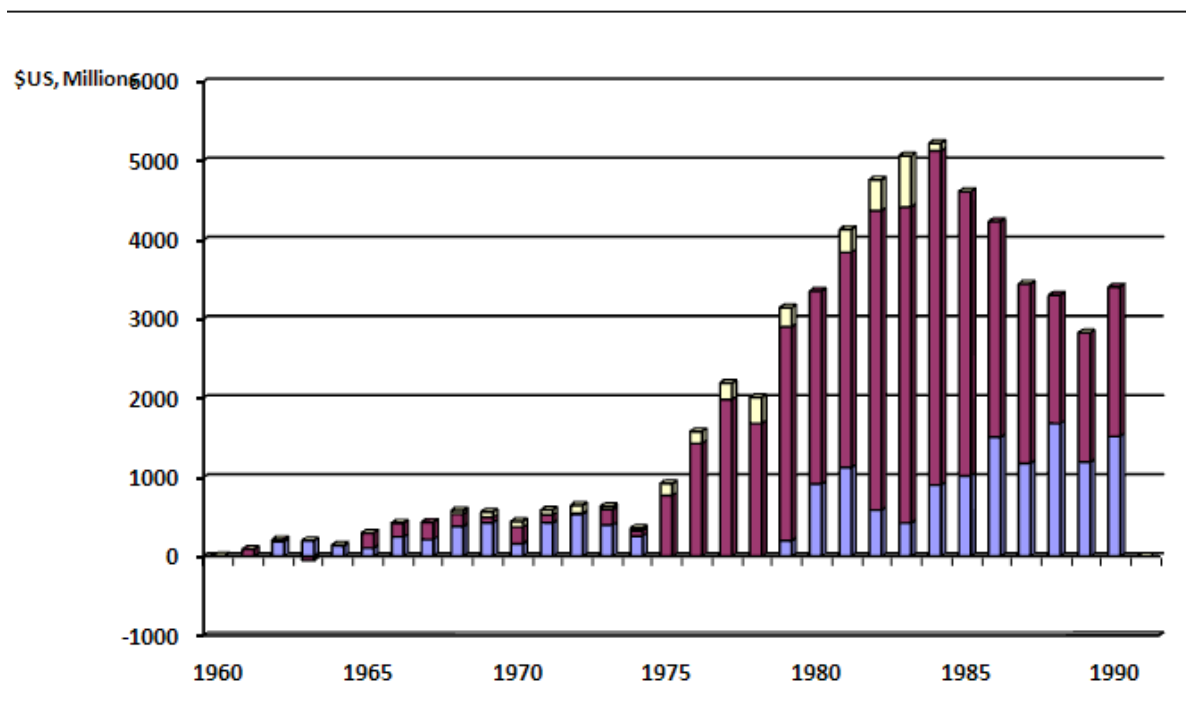
⁶⁵ Cigars and Cuba: 50 Years of History [online]. In: Cigar Aficionado. Cuba: Januar/Február 2009 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/cigars-and-cuba-50-years-of-history-9135>

⁶⁶ STUBBS, Jean, - BULMER-THOMAS, Victor. Tobacco on the Periphery: A Case Study in Cuba Labour History, 1860-1958. Anglicko: Ameaurea Press, 30.06.2023. s. 382 ISBN 978-05-2125-423-6

⁶⁷ MESA-LAGO, Carmelo. The Cuban Economy: Current Situation, and Prospects for the 1980s [online]. 18.10.198, s. 30-50 [citované 05-02-2024]. Dostupné na internete: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA105742.pdf>

V roku 1976 dosiahol export cigár 120 miliónov v USD.⁶⁸ Kubánska ekonomika bola počas obdobia od roku 1960 až 1990 silne závislá od dotácií zo Sovietskeho zväzu. Dotácie v celkovej hodnote predstavovali 65 miliárd USD. Na grafe 1 vidíme sovietsku ekonomickú pomoc, ktorá smerovala na Kubu. Na grafe sú modrou zobrazené obchodné úvery, ružovou cenové dotácie a žltou rozvojová pomoc. V závislosti od roku predstavovali celkové dotácie 10 až 40% kubánskeho HDP.⁶⁹

Graf č. 1: Sovietska ekonomická pomoc na Kube

Zdroj: RITTER, Arch. The „Fidel“ Models never Worked; Soviet and Venezuelan Subsidization Did [online]. [cit. 02-02-2024]. Dostupné na internete: <https://thecubaneconomy.com/articles/2010/09/the-%E2%80%9Cfidel%E2%80%9D-models-never-worked-soviet-and-venezuelan-subsidization-did/>

⁶⁸ Cigars and Cuba: 50 Years of History [online]. In: Cigar Aficionado. Cuba: Januar/Február 2009 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/cigars-and-cuba-50-years-of-history-9135>

⁶⁹ RITTER, Archibald. The „FIDEL“ Models Never Worked; Soviet and Venezuelan Subsidization Did [online]. In: The Cuban Economy. 09.09.2010 [citované 02-02-2024]. Dostupné na internete: <https://thecubaneconomy.com/articles/2010/09/the-%E2%80%9Cfidel%E2%80%9D-models-never-worked-soviet-and-venezuelan-subsidization-did/>

Sovietske dotácie umožňovali Kube mať obrovský štátny rozpočet, ten ale nevedol k vyspelejšej alebo udržateľnejšej kubánskej ekonomike. Základná štruktúra kubánskej ekonomiky sa medzi rokmi 1959 a 1990 zmenila len veľmi málo. Tabakové výrobky, ako sú cigary a cigarety, boli jedinými vyrábanými výrobkami spomedzi popredných kubánskych exportov.⁷⁰

V rokoch 1979-80 bola nútená znížiť vývoz cigár, aby kompenzovala nedostatok tabaku, pretože útok modrej plesne zdecimoval celú úrodu tabaku. Mokrú úrodu v rokoch 1981-82 len pridala k strastiam krajiny. Kvôli nedostatku tabaku neboli továrne schopné vyrábať cigary a krajina prišla o veľké množstvo peňazí, ktoré sa použili na nákup chemikálií proti modrej plesni.⁷¹ S menším množstvom tabaku a nižšou produkciou cigár klesol export tabaku. Do polovice 80. rokov klesol na približne 50 miliónov cigár.

1984 sa znepokojená vláda rozhodla, že sa dosadí na post šéfa *Cubatabaco* mladého ekonóma, ktorému sa podarilo za 10 rokov zvýšiť export cigár na 110 miliónov. Vďaka nemu sa zaviedli zahraničné investície do cigarového priemyslu prvýkrát od revolúcie.

Koncom 80. a začiatkom 90. rokov 20. storočia dosiahla kvalita kubánskych cigár nové maximum, a export sa pohyboval vždy okolo 100 miliónov. Hospodárstvu sa darilo vďaka sovietskej pomoci ako aj výnosov z obchodovania. Dopyt po cigarách bol v zahraničí stabilný. Predaj cigár prebiehal cez *Cubatabaco*.

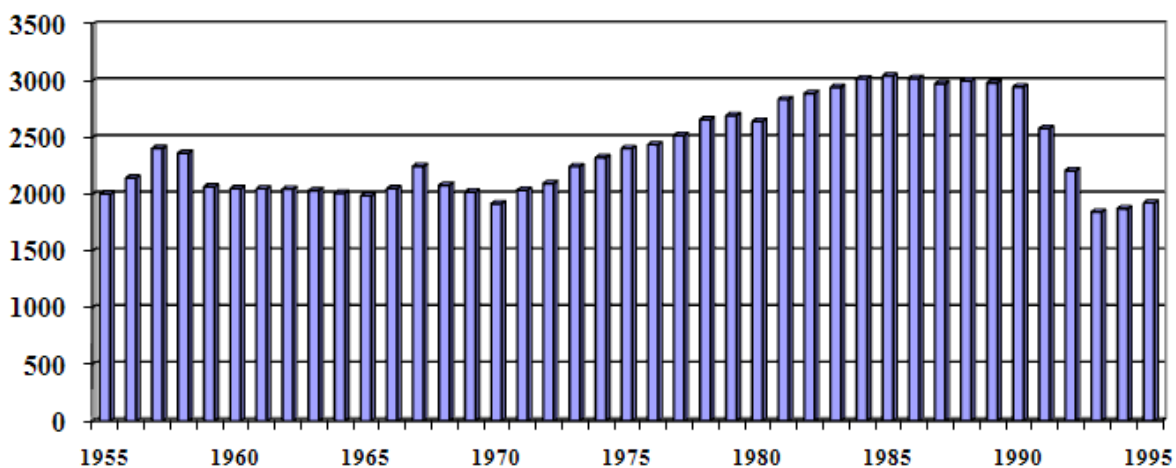
Distribúcia bola kontrolovaná šefom *Cubatabaco*, ktorý si vybral agentov v zahraničí, ktorí boli zodpovední za distribúciu a marketing značiek na kľúčových trhoch. *Cubatabaco* vlastnila 50% spoločnosti na zahraničnom trhu. Existovali aj externé spoločnosti ako *Davidoff* a *Dunhill*, ktoré predávali svoje vlastné kubánske cigary pod svojimi vlastnými značkami. To bolo možné len vďaka spolupráci s vládou na Kube. Vyrábali svoje cigary na Kube, ale nevlastnili továrne a nekontrolovali výrobný proces. Najväčšie trhy ako Španielsko a Francúzsko ovládali väčšinou štátne monopoly. Po páde Sovietskeho zväzu nastalo takzvané

⁷⁰ FOREIGN AGRICULTURE ECONOMICS. Cuba Shifts Trade in Farm Products to Soviet Bloc [online]. In: United States Department of Agriculture. 23.03.1962, s. 3 [citované 02-02-2024]. Dostupné na internete: https://downloads.usda.library.cornell.edu/usda-esmis/files/jq085j963/sf2688339/ft848t829/ERSF-03-07-1962_Cuba_Shifts_Trade_in_Farm_Products_to_Soviet_Bloc.pdf

⁷¹ MOHOR, Daniela. The town that time forgot: An example of socialism in Cuba's tobacco industry [online]. In: Cubans 2001. 27.02.2003. [citované 05-02-2024]. Dostupné na internete: <https://projects.journalism.berkeley.edu/cubans2001/story-town.html>

„špeciálne obdobie“. HDP Kuby kleslo o viac ako tretinu USD (graf 2), pričom export sa znížil o takmer 80%. Tieto roky boli poznačené viacerými ekonomickými krízami, ktoré začali v roku 1991 rozpadom Sovietskeho zväzu. Vláda počas tohto obdobia dospela k záveru, že jediným udržateľným zdrojom cudzej meny pre sociálne a politické programy krajiny sú cigary, čo sa môže stať hnacou silou ekonomiky.⁷²

Graf č. 2: HDP na Kube

Zdroj: RITTER, Arch. The „Fidel“ Models never Worked; Soviet and Venezuelan Subsidization Did [online]. [cit. 02-02-2024]. Dostupné na internete: <https://thecubaneconomy.com/articles/tag/soviet-subsidization/>

Napriek tejto výhode sa však odvetvie cigár stretávalo s prekážkami v dôsledku nedostatku finančných prostriedkov na investície do nevyhnutnej infraštruktúry či už na farmách alebo v továrňach. *Cubatabaco* sa rozhodla, že požiada svojich kľúčových distribútorov o finančnú podporu na financovanie úrody tabaku, pričom platby boli v podobe záloh na budúce cigary. Vďaka tomuto kroku sa do polovice 90. rokov výroba výrazne zvýšila. Približne od roku 1998 do roku 2001 krajina vyrábala takmer 160 miliónov cigár ročne určených na export. Jeden z nedostatkov, ktorý sa prejavil bol pokles kvality cigár. Tento nedostatok sa pripisoval nárastu exportu. Na konci rozšírenia výroby sa kubánska vláda rozhodla predať 50% už premenovaného *Cubatabaco* na *Habanos* spoločnosti *Altadis S.*, najväčšej svetovej obchodnej spoločnosti na

⁷² Cigars and Cuba: 50 Years of History [online]. In: Cigar Aficionado. Cuba: Januar/Február 2009 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/cigars-and-cuba-50-years-of-history-9135>

výrobu cigár. Odvtedy riadil *Habanos* spoločne tím Španielov z *Altadisu* a Kubánci. Predaj bol súčasťou širšej ekonomickej stratégie na prilákanie zahraničných investícií a odborných znalostí do kubánskeho cigarového priemyslu. Tento krok umožnil Kube udržať si pozíciu popredného výrobcu prémiových cigár a zabezpečiť si stabilný zdroj cudzej meny, najmä z trhov v Európe a iných častiach sveta. Dôraz na cigarový priemysel ako cenné ekonomické aktívum ostalo naďalej konzistentné.⁷³

3.1.1 Pozemkové reformy

Kubánska revolúcia priniesla so sebou aj agrárnu revolúciu. Poľnohospodárstvo Kuby bolo charakteristické veľkostatkami a vidieckou spoločnosťou, ktorá bola mimoriadne zaostalá a diferencovaná od mestskej spoločnosti. Poľnohospodárske činnosti mali nízku vedeckú a technologickú úroveň, čo viedlo k nízkej produktivite práce.⁷⁴

Cieľom pozemkových reforiem na Kube bolo rozbiť veľké pozemky a prerozdeliť pôdu roľníkom, ktorí ju obrábali, družstvám a štátu.⁷⁵ Štruktúra pôdy podporovala vidiecku spoločnosť, ktorá sa nazývala *Campesinos*, patrili do nej farmári alebo roľníci zapojení do poľnohospodárskych činností vrátane pestovania tabaku. Boli zodpovední za pestovanie, ošetrovanie a zber tabakových listov podľa starostlivých metód odovzdávaných z generácie na generáciu, aby sa zabezpečila kvalita tabaku.

V roku 1959 sa do štruktúry vlastníctva pôdy zaviedli štyri reformy.⁷⁶ Z toho dve boli implementované hneď po sebe. Prvý zákon o agrárnej reforme z mája 1959 sa zamerával na udelenie väčšej moci malým, nezávislým farmárom.⁷⁷ Vlastníctvo pôdy tak prešlo do rúk tým,

⁷³ MOHOR, Daniela. The town that time forgot: An example of socialism in Cuba's tobacco industry [online]. In: Cubans 2001. 27.02.2003. [citované 05-02-2024]. Dostupné na internete: <https://projects.journalism.berkeley.edu/cubans2001/story-town.html>

⁷⁴ PAZ, Juan Valdés. The Cuban Agrarian Revolution: Achievements and challenges [online]. 10.03.2011, 87 s. [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.scielo.br/j/ea/a/kJnbsny9PPMSc7nRVKtpx8B/?format=pdf&lang=en>

⁷⁵ Cuban Land Reform [online]. [cit. 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://static1.squarespace.com/static/5a137d8a8aed807de3a77b3/t/5bb55b284785d3262f4b6a36/1538612008950/LandReform-Cuba101.pdf%20bola%2045%2081>

⁷⁶ PAZ, Juan Valdés. The Cuban Agrarian Revolution: Achievements and challenges [online]. In: Scielo. 10.03.2011, s. 73-74 [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.scielo.br/j/ea/a/kJnbsny9PPMSc7nRVKtpx8B/?format=pdf&lang=en>

⁷⁷ Cuban Land Reform [online]. In: Cuba 101 Series, s. 1-3 [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://static1.squarespace.com/static/5a137d8a8aed807de3a77b3/t/5bb55b284785d3262f4b6a36/1538612008950/LandReform-Cuba101.pdf%20bola%2045%2081>

ktorí ju obrábali. Profitovalo z toho viac ako 100 000 roľníkov.⁷⁸ Zákon obmedzil *latifundiá*, čo bola trieda vlastníkov pôdy, ktorý si pred reformou nahromadili veľké majetky.

Druhá reforma prišla v čase, keď štát smeroval k väčšej centralizácii a štátnej kontrole poľnohospodárskej pôdy, podľa sovietskeho vzoru. V tom čase sa zaviedol zásobovací - distribučný model, v ktorom vláda poskytovala každému územiu poľnohospodárske zásoby, ktoré sa rozdeľovali medzi štátne a družstevné farmy. Družstevné farmy zaberali menšinu kubánskej poľnohospodárskej pôdy a boli menej produktívne ako štátne farmy, ktorým bolo pridelených viac dovážaných hnojív, technológií a pesticídov, ktoré poháňali produkciu na veľkých farmách. Tabakové plantáže boli prevažne pridelené družstevným farmám. Do roku 1963, 85% tabaku bolo vypestované členmi družstevných fariem.⁷⁹ Druhá reforma, ktorá bola zavedená v roku 1963, znížila povolenú veľkosť súkromných fariem, znárodnením všetkých majetkov nad 67 hektárov. Týmto krokom štát kontroloval približne už dve tretiny všetkej národnej poľnohospodárskej pôdy. Postupne prevzal štát kontrolu nad ďalšími plochami pôdy a do roku 1988 vlastnil 82% aktívnej poľnohospodárskej pôdy.⁸⁰

Po rozpade Sovietskeho zväzu začala agrárna kríza, ktorá vyvolala naliehavú potrebu prerozdeliť znárodnenú pôdy v prospech družstiev a roľníckeho sektora.⁸¹ Na obrázku 3 je znázornený trh Sovietskeho zväzu a Kuby ako percento na HDP počas jednotlivých rokov. Export a import sa po roku 1991 prudko prepadol.

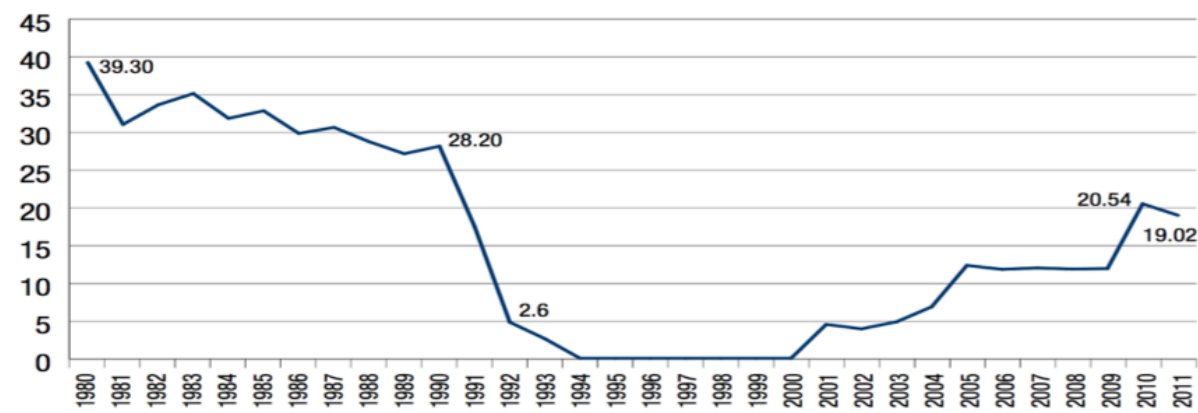
Obr. č. 3: Vývoj trhu Kuby so Sovietskym zväzom ako percento na HDP

⁷⁸ PAZ, Juan Valdés. The Cuban Agrarian Revolution: Achievements and challenges [online]. In: Scielo. 10.03.2011, s. 73-74 [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.scielo.br/j/ea/a/kJnbsny9PPMSc7nRVKtpx8B/?format=pdf&lang=en>

⁷⁹ Cuban Land Reform [online]. In: Cuba 101 Series , s. 1-3 [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://static1.squarespace.com/static/5a137d8aedaed807de3a77b3/t/5bb55b284785d3262f4b6a36/1538612008950/LandReform-Cuba101.pdf%20bola%2045%2081>

⁸⁰ PAZ, Juan Valdés. The Cuban Agrarian Revolution: Achievements and challenges [online]. In: Scielo. 10.03.2011, s. 73-74 [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.scielo.br/j/ea/a/kJnbsny9PPMSc7nRVKtpx8B/?format=pdf&lang=en>

⁸¹ Cuban Land Reform [online]. In: Cuba 101 Series , s. 1-3 [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://static1.squarespace.com/static/5a137d8aedaed807de3a77b3/t/5bb55b284785d3262f4b6a36/1538612008950/LandReform-Cuba101.pdf%20bola%2045%2081>

Zdroj: PRIOLEAU, Fripp. 2016. Cuban Trade After the collapse of the soviet Union: An analysis of commercial and economic trends. College of Charleston [s. n.], 2016. 29 s. Dostupné na internete: <https://api-d.library.cofc.edu/server/api/core/bitstreams/24b313ab-d319-4cd3-8d04-f1348595ee5e/content>

Podpora Sovietov sa vytratila a Kuba čelila neudržateľnosti a neefektívnosti štátnych fariem závislých od dovozu. Družstevné poľnohospodárske farmy a malí farmári, ktorí obrábali tabakové plantáže sa ukázali byť najodolnejšími a najprispôsobivejšími voči ekonomickým zmenám.⁸²

V roku 1993 vláda zaviedla to, čo sa často považuje za tretiu poľnohospodársku reformu s cieľom decentralizovať výrobu a podporiť malé poľnohospodárstvo. Hlavná zmena tejto reformy bolo odovzdanie mnohých štátnych fariem ich pracovníkom, ktorí sa stali novými kolektívnymi vlastníkmi základných jednotiek družstevnej výroby. Sprístupnila sa pôda občanom, ktorí na nej predtým nepracovali alebo ktorí opustili rodinné farmy v prospech kancelárskych alebo továrenských prác.

V roku 2008, po prevzatí moci Raúla Castra, vláda urobila ďalší krok v poľnohospodárstve, takzvanú štvrtú agrárnu reformu. Nevyužitá pôda sa presunula do rúk malých farmárov. Tento zákon umožňoval získať „užívacie práva“ na nevyužívané plochy poľnohospodárskej pôdy s rozlohou až 13,42 hektára. Na zákon sa mohli odvolať občania bež pôdy, ktorí sa chceli stať farmármi, alebo farmári, ktorí by chceli svoje farmy rozšíriť. Od implementácie tento zákon uľahčil distribúciu 1,7 milióna hektárov pôdy viac ako 200 000 poľnohospodárom. V roku 2017 sa zrevidoval zákon tak, aby sa zdvojnásobila veľkosť pôdy,

⁸² PRIOLEAU, Fripp. Cuban Trade After the collapse of the soviet Union: An analysis of commercial and economic trends. [online]. Charleston: Máj, 2016, s. 6-9, 27 [citované 22-02-2024]. Dostupné na internete: <https://api-d.library.cofc.edu/server/api/core/bitstreams/24b313ab-d319-4cd3-8d04-f1348595ee5e/content>

ku ktorej môžu občania získať prístup na 26,84 hektárov. Trvanie obnoviteľných práv na využívanie pôdy sa predĺžilo na obdobie 10 až 20 rokov. V súčasnosti však stále chýba konsenzus o tom ako zefektívniť poľnohospodárstvo.⁸³

3.2 Tabakový priemysel po páde režimu Fidela Castra

Po tom čo Fidel Castro ochorel, napísal 31. júla 2006 vyhlásenie, v ktorom dočasne delegoval moc na svojho mladšieho brata Raúla Castra.⁸⁴ Fidel od tohto momentu vykonával funkciu prvého tajomníka Kubánskej komunistckej strany až do roku 2011, kedy odstúpil z tejto funkcie.⁸⁵ V roku 2008 sa Raúl Castro stal prezidentom a jeho prevzatie moci sa stalo definitívne.⁸⁶ Produkcia piatich dôležitých položiek pre Kubu počas rokov 2006 až 2007 bola hlboko pod úrovňou v porovnaní s rokom 1989. Tieto dôležité položky zahŕňali aj tabakové listy, ktorých pokles bol o 33%.

Séria článkov publikovaných na Kube v týchto rokoch identifikovala systémové príčiny poklesu poľnohospodárskej výroby. Jedna z príčin, ktorá sa týkala pestovania tabakových listov bola, že napriek poľnohospodárskym reformám z roku 1993 bola štruktúra využívania pôdy a majetku stále neefektívna a chýbali jej stimuly. 55% pôdy bolo stále vo vlastníctve štátnych spoločností a ďalších 26% tvorili staré štátne formy, ktoré sa pretransformovali na základné jednotky družstevnej výroby, ale po štáte zdedili dlhy a zastarané zariadenia. S členmi základných jednotiek družstevnej výroby sa pri transformácii nekonzultovalo a naďalej sa cítili ako vládni zamestnanci a nie vlastníci. Vláda nakupovala všetku ich produkciu pod tržobné ceny. Predaj na voľné poľnohospodárske trhy mal cenové stropy a tento predaj predstavoval iba 3,5% z celkového predaja na týchto trhoch. Len 44% družstiev bolo ziskových, zvyšok

⁸³ Cuban Land Reform [online]. In: Cuba 101 Series , s. 1-3 [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://static1.squarespace.com/static/5a137d8a6aed807de3a77b3/t/5bb55b284785d3262f4b6a36/1538612008950/LandReform-Cuba101.pdf%20bola%2045%2081>

⁸⁴ CENTENO, Ramón I. The Cuban Regime after a Decade of Raúl Castro in Power [online]. In: Mexican Law Review. 2017, vol 9 no 2, s. 99-126 [citované 07-02-2024]. ISSN 1870-0578 Dostupné na internete: <https://www.elsevier.es/en-revista-mexican-law-review-123-articulo-the-cuban-regime-after-decade-S1870057817300045> odborná publikácia

⁸⁵ Cuba: Fidel Castro's Record of Repression: Missguided US Embargo Provided Pretext for Abuse [online]. In: Human Rights Watch. Washington DC: 26.11.2016 [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.hrw.org/news/2016/11/26/cuba-fidel-castros-record-repression>

⁸⁶ ERIKSON, Daniel P. Raúl Castro Cuban head of state [online]. In: History & Society [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/biography/Raul-Castro>

potreboval štátne dotácie. Raúl Castro v roku 2008 zareagoval a prijal sériu opatrení. Jedno z nich bolo zvyšovanie cien vládnych nákupov tabaku. Dovtedy boli zvýšene ceny vládnych nákupov len na mlieko. Ďalšou zmenou bolo, že poľnohospodári mohli odteraz použiť CUC pesos na nákup zásob a vybavenia ako sú semená, hnojivá a rukavice, ktoré boli doposiaľ distribuované štátom len mierne.⁸⁷

CUC pesos je jedna z dvoch mien, ktorá sa používala na Kube. Zatiaľ čo CUC bolo kubánske konvertibilné peso, CUP je kubánske peso, ktoré má fixný výmenný kurz, kde je jeho hodnota naviazaná na USD v kurze 1 USD = 24 CUP. CUC bol naviazaný na USD v pomere 1:1.⁸⁸ Ďalej nastala zmena v užívaní štátnej pôdy a decentralizácia. Ako sme sa zmienili v podkapitole o pozemkových reformách, tak nečinná, štátom vlastnená pôda bola odovzdaná v užívacom práve každému, kto chcel vyrábať. Konkrétne sa to týkalo tabaku a kávy.

Raúlovým hlavným cieľom bolo, vytvoriť poľnohospodársku delegáciu vo všetkých obciach, ktorá mala decentralizovať rozhodovanie so schopnosťou prevziať zodpovednosť a zdokonaľiť marketingové techniky. Tieto „delegácie“ sa však sťahovali na administratívne jednotky zriadené vládou. Družstvá mali predávať svoje produkty priamo v blízkych komunitách a znížiť tak svoju účasť v sprostredkovateľských spoločnostiach, z ktorých sa stali spoločnosti poskytujúce služby družstvám.⁸⁹ Niektoré zo služieb, ktoré poskytovali mali zahŕňať zmluvné dojednania s ostatnými družstvami, podnikmi, orgánmi verejnej správy a neštátnymi organizáciami, ďalej to mala byť pomoc pri získavaní surovín, zásob a zariadení potrebných pre výrobné procesy a technické poradenstvo a školenia týkajúce sa výrobných metód, kontroly kvality a zvyšovania efektívnosti. Družstvám mali byť poskytnuté pôžičky na zvýšenie ich technickej kapacity.⁹⁰ Uvádza sa však, že produkciu tabaku na Kube bola

⁸⁷ MESA-LAGO, Carmelo. The Cuban Economy at the Crossroads: Fidel Castro's Legacy, Debate over Change and Raúl [online]. In: Real Instituto Elcano. 11.06. 2008. [citované 22-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.realinstitutoelcano.org/en/work-document/the-cuban-economy-at-the-crossroads-fidel-castros-legacy-debate-over-change-and-raul-castros-options-wp/>

⁸⁸ Cuban Pesos (CUP). In: Forexpedia [online]. [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.babypips.com/forexpedia/cuban-pesos>

⁸⁹ MESA-LAGO, Carmelo. The Cuban Economy: Current Situation, and Prospects for the 1980s [online]. 18.10.198, s. 30-50 [citované 05-02-2024]. Dostupné na internete: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA105742.pdf>

⁹⁰ LEOGRANDE, William a kol. Private and Cooperative Enterprise in Cuba's Economic Future [online] In: Cuba: Looking toward the future. 2017, vol 84, no 2, s. 2528. [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/26550331>

regulovaná a organizovaná naďalej štátnym podnikom *Tabacuba* a nie novozriadenými poľnohospodárskymi delegáciami.⁹³

Napriek vyššie uvedeným zmenám zavedenými Raúlom Castrom sa proces výroby a distribúcie cigár výrazne nezmenil. *Tabacuba* naďalej zohrávala významnú úlohu pri riadení tabakového priemyslu na Kube. Tento štátny podnik vznikol ako spoločné podnikania, kde jedným z partnerov je *Habanos SA* zodpovedný za distribúciu a medzinárodný predaj cigár a druhý z partnerov je *Brascuba*, ktorý dohliada na výrobu cigár na predaj, prostredníctvom trhov s tvrdou menou a tiež na export.⁹⁴ Ich spoločnou úlohou je vymeriavať plochu na pestovanie tabaku na Kube. Ako vidíme v tab. č. 1, plocha na ktorej sa vysádzajú tabakové listy sa od roku 1999 zmenšila o viac ako 27 000 hektárov. V rokoch 2014 až 2018 pokračoval pokles vo veľkosti plochy. Zatiaľ čo v roku 2014 zaberala približne 25 000 hektárov v roku 2018 zaberala už len 18 800 hektárov.⁹⁵ 65% týchto plôch sa nachádza v provincii *Pinar del Rio*.⁹⁶ Produkcia cigár tiež klesá. V roku 2020 sa vyprodukovalo o 1 000 ton menej tabaku ako v roku 2014.

Vypestovaná úroda sa predáva štátnej spoločnosti *Tabacuba*, ktorá tvorí až 90%, zvyšok si farmári nechávajú na súkromné použitie alebo na predaj turistom, ktorí navštívia ich farmu. Kvalita takto vyrobených cigár sa ale líši od cigár, ktoré sa vyrábajú vo vláde kontrolovanými továrňami.⁹¹

Tab. č. 1: Kubánske poľnohospodárstvo tabaku od roku 1999 do roku 2014

Úroda za rok	Obrábaná pôda (ha)	Produkcia (t)	Výnosy (t/ha)
1999/2000	52 685	37 987	0,72

⁹¹ MOTT, Gordon. Cuba's Best Cigar Tobacco Farms [online]. In: Cigar Aficionado: Danny DeVito. November/December 2018 [citované 08-02-2024]. Dostupné na internet: <https://www.cigaraficionado.com/article/cuba-s-best-cigar-tobacco-farms>

2006/2007	32 670	29 700	1,1
2007/2008	28 672	25 600	1,12
2008/2009	19 995	21 500	0,93
2009/2010	25 452	25 200	1,01
2010/2011	20 705	20 500	1,01
2011/2012	29 054	19 900	1,46
2012/2013	23 634	23 400	1,01
2013/2014	25 000	26 400	1,07

Zdroj: Vlastné spracovanie. CASTELLANOS, Peña Lázaro. 2014. Cuba's Tobacco Agroindustry and global value chain [online]. [cit. 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://cubaproject.org/wp-content/uploads/2020/06/Lazaro--2014.pdf>

Mesačná mzda v továrni sa pohybuje zhruba od 10-50 USD.⁹² V roku 1989, počas vlády Fidela Castra dosahoval priemerný plat zhruba 190 CUP čo je v dnes v prepočte 7,72 USD po páde Sovietskeho zväzu sa prepadol na 20 CUP čo je 0,83 USD. V roku 2008, po prevzatí moci Raúlom začali mzdy mierne rásť (graf 4).⁹³ Dnes má 36% kubánskej populácie mesačný príjem nižší ako 104 USD.⁹⁴ Takáto mzda ledva vystačí na náklady na život a preto si občania privyrábajú nelegálnou cestou na čiernom trhu. Na takom typu trhu dominujú najmä cigary, ktoré sa predávajú turistom. Odhaduje sa, že až 20% tovaru sa ukradne a predá za oveľa nižšie ceny ako v obchodoch na uliciach. Tajní, pouliční predajcovia získavajú tieto cigary buď pašovaným prebytočných cigár od distribútorov alebo si ich vyrábajú doma pomocou zvyškov z výroby. Na čiernom trhu môže stáť 25 cigár len 8 dolárov.⁹⁵ Zatiaľ čo v obchode, záležiac od

⁹² Cuban Cigar Factory Salary [online]. In: Salary. [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.salary.com/research/company/cuban-cigar-factory-salary>

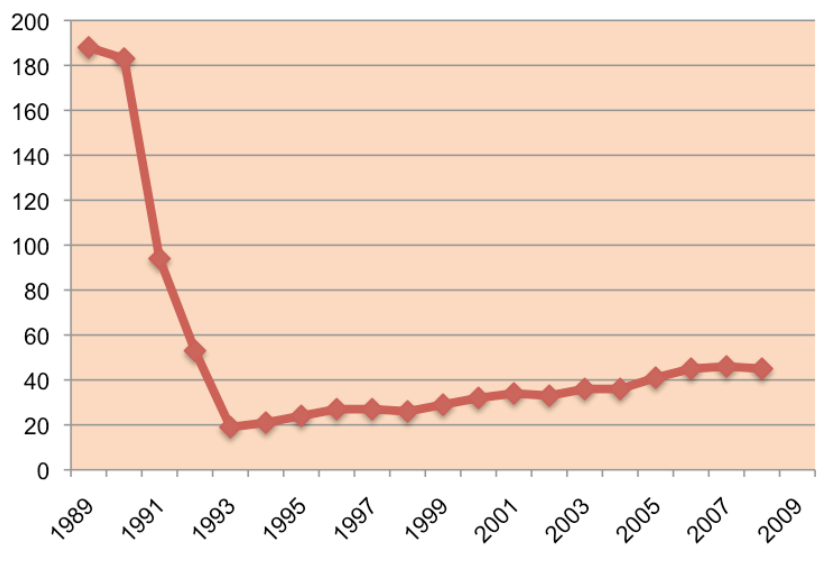
⁹³ RITTER, Archibald. Has Cuba's Catastrophic Decline in Real Wage Levels Been Reversed? [online]. In: The Cuban Economy. 22.06.2010 [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://thecubaneconomy.com/articles/2010/06/has-cuba%E2%80%99s-catastrophic-decline-in-real-wage-levels-been-reversed/>

⁹⁴ STATISTA. Monthly average income of households in Cuba 2023 [online]. In: Statista [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.statista.com/statistics/1376640/average-income-households-cuba/#:~:text=Mean%20wage%20of%20households%20in%20Cuba%202023&text=During%20a%202023%20survey%2C%20around,income%20higher%20than%20417%20USD.>

⁹⁵ KIMBALL, Jack. Cuba's cigars: a black market tale of survival [online]. In: Reuters 15.12.2011 [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/us-cuba-cigars/cubas-cigars-a-black-market-tale-of-survival->

značky a kvality, stoja od 100 do 500 dolárov.⁹⁶ Tento nelegálny obchod podkopáva snahy vlády kontrolovať cigarový priemysel a potencionálne znižuje daňové príjmy. Čierny trh navyše vyvíja tlak na vládu, aby riešila problém nedostatku a cenovej dostupnosti legitímnych cigár, čo by mohlo viesť k zlepšeniu tabakového priemyslu a jeho regulačného rámca.⁹⁷

Graf č. 4 : Reálne mzdy na Kube upravené o infláciu, 1989-2009

Zdroj: RITTER, Arch. 2010. Has Cuba's Catastrophic Decline in Real Wage Levels Been Reversed? [online]. [cit. 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://thecubaneconomy.com/articles/2010/06/has-cuba%E2%80%99s-catastrophic-decline-in-real-wage-levels-been-reversed/>

Počas vlády Raúla Castra došlo k zlepšeniu vzťahov s USA. Administratíva Baracku Obamu pracovala na zlepšení vzťahov s Kubou, čo viedlo k obnoveniu diplomatických vzťahov a rozšíreniu možnosti cestovania a obchodu.⁹⁸ Zvýšenie počtu návštevníkov na ostrove a zmierením sankcií, v zmysle stanovenia obmedzeného dovozu kubánskych cigár v hodnote

idUSTRE7BE1N220111215/#:~:text=In%20Havana%2C%20clandestine%20street%20dealers,using%20leftover%20scraps%2C%20dealers%20said.

⁹⁶ CERLINEMCGOY. Cost of Cuban Cigars in Cuba : You Need This [online]. 19.10.2023 [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://authenticcubanleaves.shop/cost-of-cuban-cigars-in-cuba/>

⁹⁷ RAINSFORD, Sarah. The evolution of the Cuban cigar [online]. In: BBC. Havana: 05.03.2012. [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/magazine-17229044>

⁹⁸ U.S.-CUBA RELATIONS [online]. 03.06.2022. [citované 13-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cfr.org/background/under/us-cuba-relations>

100 USD,⁹⁹ prispelo k veľkému skoku v roku 2015. O rok neskôr Obama zrušili zostávajúce sankcie na cigary a rum. To znamenalo, že si Američania mohli kúpiť kubánske cigary a alkohol bez akéhokoľvek obmedzenia.¹⁰⁰ S nástupom amerického prezidenta Donalda Trumpa sa zahraničná politika s Kubou zmenila. Embargo bolo opäť sprísnené a Američanom nebolo umožnené vziať si so sebou cigary ani rum. Pretrváva to dodnes.¹⁰¹

Príjmy *Tabacuby* odzrkadľujú ako sa darí tabakovému priemyslu. Zatiaľ čo v roku 2020 mala za cieľ zvýšiť svoje príjmy na 280 miliónov dolárov¹⁰² v roku 2022 vykazovala príjmy vo výške 545 miliónov dolárov.¹⁰³ V roku 2019 dosahoval export cigár viac ako 269 milióna USD, čo je takmer o 10 miliónov USD viac ako v roku 2018. V roku 2020 predaj cigár znamenal pre ostrov ročné príjmy v hodnote približne 300 miliónov dolárov.¹⁰⁴ V porovnaní s rokom 2017 je to ale prudký pokles pretože hodnota príjmov z exportu bola 500 miliónov amerických dolárov a pochádzali najmä z nového trhu, Číny.¹⁰⁵ Zvyšovanie produkcie je z dlhodobého hľadiska neutržateľné kvôli klesaniu úrody tabakových listov. Napriek znižovaniu úrody, export cigár rástol z jediného dôvodu a to vďaka zásobám, ktoré si krajina vytvorila ale predpokladá sa, že sa aj tie čoskoro pominú. V roku 2017 dosahovala úroda 32 tisíc ton tabakových listov v roku 2020 to bolo 25 800 ton.¹⁰⁶ Výzvam, ktorým čelia poľnohospodári sú napríklad nedostatok hnojiva a nezhody farmárov s *Tabacubou* v otázkach kvality produkcie. Taktiež čelia cigary

⁹⁹ ZAHN, Harry. Break out the cigars: Obama lifts restrictions on Cuban production [online]. In: PBS News: Politics. 14.10.2016 [citované 13-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.pbs.org/newshour/politics/break-out-the-cigars-obama-lifts-restrictions-on-cuban-products>

¹⁰⁰ GOMEZ, Alan. Obama lifts restrictions on Cuban rum, cigars [online]. In: USA Today News. Miami: 14.10.2016 [citované 14-02-2024]. Dostupné na internete: <https://eu.usatoday.com/story/news/world/2016/10/14/obama-cuba-regulations-expands-trade-travel-rum-cigars/92042662/>

¹⁰¹ SHERMAN, Amy. Trump had largely kept promise to reverse Obama's Cuba policy [online]. In: Politifact. 07.01.2019 [citované 14-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.politifact.com/truth-o-meter/promises/trumpometer/promise/1378/reverse-barack-obamas-cuba-policy/#:~:text=%22The%20previous%20administration's%20easing%20of,administration%20has%20largely%20followed%20through.>

¹⁰² Cigar exports up [online]. [cit. 14-02-2024]. Dostupné na internete: <https://tobaccoreporter.com/2020/02/25/cigar-exports-up/>

¹⁰³ SAVONA, David. Habanos Reports \$545 Million in Sales [online]. 28.02.2023. [cit. 14-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/habanos-reports-545-million-in-sales>

¹⁰⁴ Cigar exports up [online]. In: Tobacco reporter. 25.02.2020 [citované 14-02-2024]. Dostupné na internete: <https://tobaccoreporter.com/2020/02/25/cigar-exports-up/>

¹⁰⁵ Cuban cigar sales hit record levels as China demand surges [online]. In: CGTN News. 27.02.2018 [citované 14-02-2024]. Dostupné na internete: https://news.cgtn.com/news/33417a4d35677a6333566d54/share_p.html

¹⁰⁶ Cuban tobacco yield up in smoke amid fertilizer shortages [online]. In: France24. Víňales: 26.02.2022 [citované 14-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.france24.com/en/live-news/20220226-cuban-tobacco-yield-up-in-smoke-amid-fertilizer-shortages>

nárastu konkurencie na ich hlavnom trhu, Čína.¹⁰⁷ Kvôli vyššie spomenutým dôvodom úroda neustále klesá a farmár, ktorý zaseje 25 000 rastlín na sezónu očakáva, že získa niečo málo cez 550 kg úrody.¹⁰⁸

V roku 2012 *Habanos* zameral svoju marketingovú stratégiu na Čínu, pretože táto krajina reprezentuje významný rastový potenciál s viac ako 300 miliónmi fajčiarov prítomných na jeho území. V tom istom roku predbehla Čína Nemecko a stala sa 3. najväčším svetovým dovozcom kubánskych cigár za Španielskom a Francúzskom. Vďaka dohode podpísanej v roku 2017 medzi *Habanos* a *China National Tobacco* vzrástol vývoz kubánskych cigár za jeden rok o 12%.¹⁰⁹

V septembri 2022 tesne pred obdobím výsadby tabaku, zasiahol Kubu silný hurikán kategórie tri. Je známy pod názvom *Ian*, jeho rýchlosť dosahovala viac než 200km/h. Najviac zasiahol trojuholník troch obcí v regióne *Vuelta Abajo* v provincií *Pinar del Rio*. Zasiahol miesto, kde rastú najlepšie tabakové listy a región, kde rastú tri rôzne druhy listov používané do cigár.¹¹⁰ Vietor a dážď zvrhol asi 10 000 provizórnych drevených konštrukcií, kde sa tabakové listy nechávajú sušiť. Došlo k strate asi 33 000 ton uskladneného lístia.¹¹¹ *Ian* tiež erodoval polia s plodinami, ktoré sa pripravovali na výsadbu. Hurikán neobišiel ani *Tabacubu*, ktorej sklady, triediace strediská a kancelárie boli zničené.¹¹² Pôvodne bolo plánované vysadiť na sezónu 2022-23 približne 11 000 hektárov tabaku no vysadila sa len polovica z plánovaného

¹⁰⁷ COTONOU, Chris. The Current Challenges Cuban Tobacco Farmers Face in 2022 [online]. In: Cuban Cigars Blog by EGM Cigars. 06.01.2022 [citované 08-03-2024] Dostupné na internete: <https://us.egmcigars.com/blogs/the-cuban-cigars-blog-by-egm-cigars/tough-times-for-cuban-vegueros?shpxid=7e1d1e6e-09b0-40e3-a554-e1d75aac17ba>

¹⁰⁸ Cuban tobacco yield up in smoke amid fertilizer shortages [online]. In: France24. Viňales: 26.02.2022 [citované 14-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.france24.com/en/live-news/20220226-cuban-tobacco-yield-up-in-smoke-amid-fertilizer-shortages>

¹⁰⁹ China: 1st importer of Cuban cigars [online]. In: La Casa del Habano. 29.06.2022 [citované 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://la-casa-del-habano-nyon.com/en/la-chine-1er-importateur-de-cigares-cubains/>

¹¹⁰ MARTINEZ, San Juan y. Hurricane Ian a catastrophe for Cuba's vital cigar sector [online]. In: France24. Cuba: 29.09.2022 [citované 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.france24.com/en/live-news/20220929-hurricane-ian-a-catastrophe-for-cuba-s-vital-cigar-sector>

¹¹¹ RODRÍGUEZ, Andrea. Cuba tobacco farmers recuperate after ruinous Hurricane Ian [online]. In: AP News. Cuba: 09.03.2023 [cit. 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://apnews.com/article/cuba-tobacco-farmers-hurricane-ian-ccf7060802ceea2f0cb90113ed1e9246>

¹¹² MARTINEZ, San Juan y. Hurricane Ian a catastrophe for Cuba's vital cigar sector [online]. In: France24. Cuba: 29.09.2022 [citované 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.france24.com/en/live-news/20220929-hurricane-ian-a-catastrophe-for-cuba-s-vital-cigar-sector>

množstva.¹¹³ Kľúčové akcie na zmiernenie dopadov zahŕňali zdieľanie zdrojov susedmi, ktorí požičiavali sušiarne a hnojivo tým, ktorí to potrebovali, medzinárodná pomoc od producentov z Nikaraguy a Dominikánskej republiky. Vládna podpora a diskusie o spôsoboch ako tomuto odvetviu pomôcť a aj rýchla adaptácia poľnohospodárov, ktorí prispôbovali svoje postupy aby sa vyrovnali s nedostatkom zdrojov, ako je napríklad používanie menšieho množstva pesticídov v dôsledku zníženého zamorenia hmyzom pomohli zachrániť budúcu úrodu.¹¹⁴

3.3 Súčasné výzvy tabakového priemyslu

3.3.1 COVID 19

Rok 2020 sa v kubánskej histórii zapísal ako najšokujúcejší v posledných dvoch desaťročiach. Ekonomika v tomto roku klesla o 10,9% a HDP p. c. sa znížilo o 10,8%. Tento ekonomický pokles začal v druhej polovici roka 2019 výrazne sa zrýchlil s príchodom pandémie, sprísnením hospodárskej a obchodnej blokády a prehlbovaním domácej nerovnováhy.¹¹⁵

V roku 2021 sa kubánske HDP zvýšilo o 1,3% po prudkom poklese v predchádzajúcom roku.¹¹⁶ Do skupiny exportných položiek, ktoré najviac utrpeli v roku 2020 patril aj tabak, ktorého dovoz zaznamenal najprudší pokles z celej skupiny a to až o 32,2%. Bolo to z dôvodu, že najväčší tabakový trh, Čína, bola silno zasiahnutá pandemiou.¹¹⁷ Predchádzajúci rok sa tiež nevyvíjal priaznivo pre kubánsky globálny export tabaku, ktorý vzrástol len o 2%, čo je

¹¹³ MOTTOLA, Gregory. 2023. Cuba Faces Smallest Tobacco Crop in History [online]. In: Cigar Aficionado. 04.04.2023. [citované 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/cuba-faces-smallest-tobacco-crop-in-history>

¹¹⁴ RODRÍGUEZ, Andrea. Cuba tobacco farmers recuperate after ruinous Hurricane Ian [online]. In: AP News. Cuba: 09.03.2023 [cit. 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://apnews.com/article/cuba-tobacco-farmers-hurricane-ian-ccf7060802ccea2f0cb90113ed1e9246>

¹¹⁵ Cuba [online]. In: Economic Survey of Latin America and the Caribbean 2021, s. 4-5 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/d8f6d7ff-e0e6-4b06-a1f9-bdac0a0a3717/content#:~:text=In%202020%2C%20Cuba's%20foreign%20trade,by%2017.4%25%20for%20the%20year>

¹¹⁶ Cuba [online]. In: Economic Survey of Latin America and the Caribbean 2022, s. 4 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/18784695-0e61-4c03-9cf0-bb824d63fafa/content>

¹¹⁷ Cuba [online]. In: Economic Survey of Latin America and the Caribbean 2021, s. 4-5 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/d8f6d7ff-e0e6-4b06-a1f9-bdac0a0a3717/content#:~:text=In%202020%2C%20Cuba's%20foreign%20trade,by%2017.4%25%20for%20the%20year>

najmenej za 6 rokov.¹¹⁸ Aj napriek nepriaznivému vývoju tabakového sektora, ostáva tabak dôležitá komodita pre HDP Kuby a preto sa výroba cigár a spracovanie tabaku nemohlo zastaviť.¹¹⁹ V časoch pandémie to bol jeden zo sektorov, ktorý udržiaval ekonomiku krajiny, pretože podľa údajov z roku 2019 zabezpečuje prácu pre 100 tisíc farmárov a približne 100 tisíc ďalších pracovníkov, ktorí sa zaoberajú výrobou cigár.¹²⁰

Príjem z cigár bol počas COVID-19 dôležitý najmä kvôli prerozdeleniu bohatstva s cieľom zlepšiť životné podmienky ľudí. Peniaze z exportu putovali na opravu nemocníc a škôl.¹²¹ V roku 2021 nastala zmena a export cigár sa zvýšil na 275 miliónov USD¹²² čo je viac ako pred vypuknutím pandémie na Kube v marci 2020.¹²³ Príjmy predstavovali 507 miliónov USD.¹²⁴ Kuba sa stala 22. najväčším exportérom cigár vo svete. Tabak sa v tom istom roku stal najviac exportovaný tovar na ostrove. Destinácie, kam sa vyviezlo najviac cigár boli Švajčiarsko v hodnote 41,4 miliónov USD na druhom mieste Nemecko v hodnote 39 miliónov USD, Hongkong v hodnote 30,8 miliónov USD ďalej Španielsko v hodnote 26,6 miliónov USD a na poslednom mieste Cyprus v hodnote 24,2 miliónov USD. Najrýchlejšie rastúce trhy v období od 2020 do 2021 boli Spojené arabské emiráty kam išlo 8,47 miliónov USD exportu, Poľsko 37 800 tisíc USD a do Grécka 3 008 tisíc USD.¹²⁵

¹¹⁸ Cuba 2020 – At the Doors of a Humanitarian Crisis? [online]. In: The Dialogue. 02.04.2020 [citované 22-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.thedialogue.org/blogs/2020/04/cuba-2020-a-las-puertas-de-una-crisis-humanitaria/>

¹¹⁹ RODRÍGUEZ, Andrea. Economic crisis and COVID-19 don't stop production of cigars in Cuba [online]. In: Los Angeles Times. Cuba: 13.03.2021. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://oncubanews.com/en/cuba/economic-crisis-and-covid-19-dont-stop-production-of-cigars-in-cuba/>

¹²⁰ JONES, Kent. Cuba, the centrally planned cigar, and its rivals [online]. In: The World Economy. 18.06.2019, vol. 42 no 10, s. 2900-2923 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/twec.12841#:~:text=Approximately%20100%2C000%20farmers%20grow%20tobacco,are%20engaged%20in%20cigar%20production.>

¹²¹ XINHUA. Cuba boosts cigar exports to facilitate recovery amid pandemic, sanctions [online]. In: Global Times. 20.09.2022 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.globaltimes.cn/page/202209/1275676.shtml>

¹²² OEC WORLD. 2021. Rolled Tobacco in Cuba. [online]. In: OEC WORLD [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/rolled-tobacco/reporter/cub>

¹²³ GALBÁN-GARCIA, Enrique – MÁS-BERMEJO, Pedro. COVID-19 in Cuba: Assessing the National Response [online]. In: Scielo Public Health. 07.07.2021. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.scielosp.org/article/medicc/2020.v22n4/29-34/>

¹²⁴ BADGAMIA, Nishtha. Cuba overthrown as cigar capital of the world by this country: Here's how [online]. In: Wionews. 14.08.2023 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.wionews.com/world/cuba-overthrown-as-cigar-capital-of-the-world-by-this-country-heres-how-625442>

¹²⁵ OEC WORLD. 2021. Rolled Tobacco in Cuba. [online]. In: OEC WORLD [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/rolled-tobacco/reporter/cub>

Zvýšená spotreba a výroba cigár sa pripisuje opatreniam a prikázanému pobytu domu počas karantény. Keďže ľudia pracujúci z domu mali viac príležitosti na fajčenie. Tento trend bol pozorovaný nielen na Kube ale aj v krajinách ako Dominikánska republika, Nikaragua a Honduras.¹²⁶ Napriek problémom, ako sú obmedzenia a zrušenie podujatí ako napríklad známeho kubánskeho *Habanos* festivalu, si kubánsky výrobcovia cigár dokázali udržať úroveň produkcie a uspokojiť globálny dopyt. Zvýšená spotreba a výroba cigár počas pandémie prispela k vyšším príjmom z vývozu kubánskych cigár, podporila hospodárstvo krajiny a potencionálne umožnila investície do sektorov ako zdravotníctvo a vzdelávanie.¹²⁷

3.3.2 Konkurencia na tabakovom trhu v Číne

Už od uvaleného embarga USA na Kubu sa európsky trh stal centrom exportu prémiových kubánskych cigár. Európske krajiny na čele so Španielskom tvoria 60% exportných tržieb. Tento trend sa však postupne začal spochybňovať. V roku 2020 sa Čína stala popredným svetovým dovozcom kubánskych cigár.¹²⁸ Predaj v Číne vzrástol za posledných 6 rokov o viac ako 50%.¹²⁹ Ukázala sa byť veľkým, zisk prinášajúcim trhom aj vďaka podielu fajčiarov na jej území, ktorý predstavuje jednu tretinu fajčiarov na svete. Okrem úspešnej marketingovej stratégie *Habanos* na rozvíjajúcich sa trhoch, ako je Čína, je úspech *Habanos* v Číne spôsobený aj priaznivou ekonomickou situáciou krajiny. Napriek globálnej hospodárskej kríze čínska ekonomika nikdy neprestala rásť a v roku 2020 dosiahla HDP 15 miliárd dolárov. Vďaka tomu je Čína 2. najväčšou ekonomikou sveta.¹³⁰ Je to tiež krajina s najväčším počtom ultra bohatých ľudí na svete. Na svojom území má 969 miliardárov v porovnaní s USA, ktorá má 691

¹²⁶ RODRÍGUEZ, Andrea. Economic crisis and COVID-19 don't stop production of cigars in Cuba [online]. In: Los Angeles Times. Cuba: 13.03.2021. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://oncubanews.com/en/cuba/economic-crisis-and-covid-19-dont-stop-production-of-cigars-in-cuba/>

¹²⁷ CARRERO, Yosley. Feature: Cuba boosts cigar exports to facilitate recovery amid pandemic, U.S. sanctions [online]. In: Xinhuanet. Havana, 20.09.2022 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://english.news.cn/20220920/38b856c987ca46b692532fdb8ace787e/c.html>

¹²⁸ China: 1st importer of Cuban cigars [online]. In: La Casa del Habano. 29.06.2022 [citované 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://la-casa-del-habano-nyon.com/en/la-chine-1er-importateur-de-cigares-cubains/>

¹²⁹ WARREN, Katie. China is now the world's biggest market for Cuban cigars [online]. In: Business Insider. 06.03.2021. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.businessinsider.com/cuban-cigars-china-biggest-market-2021-5#:~:text=REUTERS%2FAly%20Song-,China%20has%20become%20the%20world's%20biggest%20market%20for%20Cuban%20cigars,can%20cost%20thousands%20of%20dollars.>

¹³⁰ China: 1st importer of Cuban cigars [online]. In: La Casa del Habano. 29.06.2022 [citované 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://la-casa-del-habano-nyon.com/en/la-chine-1er-importateur-de-cigares-cubains/>

miliardárov.¹³¹ Tento exponenciálny nárast domáceho bohatstva ide ruka v ruku s meniacimi sa zvykmi a rastúcim záujmom o luxusný tovar medzi Číňanmi, ktorí sú ochotnejší konzumovať luxusné produkty zo socialistických krajín ako západných.

Havana, ktorá je synonymom luxusu a elitárstva, je tiež vnímaná ako vonkajší znak bohatstva. Tento rastúci trh nesie následky pre globálny trh, najmä ten európsky, ktorý zaznamenal zvýšený dopyt v dôsledku pandémie. Už niekoľko rokov trpí distribúcia kubánskych cigár výrobnými problémami v dôsledku rôznych faktorov, ako sú problémy pri výrobe obalov potrebných na výrobu špičkových cigár a logistické problémy spojené s koronakrízou, ktoré od roku 2020 stabilne rastú. Napriek týmto nedostatkom majú distribútori dostatočné zásoby na to, aby zvládli prvé príznaky nedostatku. Boom na ázijských trhoch umožnil spoločnosti udržať si pozíciu svetovej jednotky distribútora číslo jedna prémiových cigár. S rastúcim dopytom nastalo zvýšenie cien niektorých značiek *Habanos* v súlade s cenami účtovanými v Hongkongu a tak hrozí kubánskym cigarám, že sa opäť stanú vyhradené pre najbohatšie elity.¹³²

Čína a Kuba predstavujú obrovský potenciál v spolupráci. Kuba bola totiž prvou krajinou v Latinskej Amerike, ktorá nadviazala diplomatické styky s Čínou.¹³³ 2017 došlo k uzatvoreniu dohody s *China National Tobacco Corporation*, na propagáciu kubánskych cigár a zvýšenie predaja v Číne. Málokto vie, že *CNTC* je najväčším svetovým výrobcom cigariet, pričom ročne výroby 2,5 bilióna cigariet na predaj. Rovnako ako *Tabacuba*, je kontrolovaná štátnou správou tabakového monopolu, ktorá tiež pomáha nastaviť politiku kontroly tabaku v Číne.¹³⁴ Aj napriek tomu, že je Čína najväčším importérom cigár z Kuby importuje aj veľa tabaku na spracovanie. V roku 2021 importovala tabak v hodnote 749 miliónov USD a stala sa tak druhým najväčším importérom tabaku na svete.¹³⁵

¹³¹ STATISTA. The 20 countries with the most billionaires in 2023 [online]. In: Statista [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.statista.com/statistics/299513/billionaires-top-countries/>

¹³² China: 1st importer of Cuban cigars [online]. In: La Casa del Habano. 29.06.2022 [citované 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://la-casa-del-habano-nyon.com/en/la-chine-1er-importateur-de-cigares-cubains/>

¹³³ China Briefing Team. China-Cuba: Bilateral Trade and Investment Prospects [online]. In: China Briefing. 25.22.2022 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.china-briefing.com/news/china-cuba-bilateral-trade-and-investment-prospects/>

¹³⁴ China National Tobacco Corporation Is Making Trillions of Cigarettes to Sell at Home and Abroad [online]. In: Business of Tobacco. New York, 26.07.2022 [citované 22-02-2024]. Dostupné na internete: <https://exposetobacco.org/news/cntc-global-expansion/>

¹³⁵ OEC WORLD. 2021. Rolled Tobacco in Cuba. [online]. In: OEC WORLD [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/rolled-tobacco/reporter/cub>

Čo sa týka situácie na Kube s tabakom vo vnútri *Habanos*, je ako sme spomenuli vyššie, neistá. V rokoch 2020 až 2022 prechádzala krízou za krízou COVID-19, nepokojmi, požiarimi a hurikánom *Ian*, ktorý zničil stovky tabakových listov a morálku oddaných pracovníkov s tabakom na celom ostrove. Ceny prémiových cigár sa zvýšili a ich dostupnosť pre bežných ľudí je čoraz obmedzenejšia. To je ideálny čas aby vstúpili na trh cigary z nového sveta a vytlačili tie kubánske.¹³⁶ Tieto cigary pochádzajú z krajín, kde kedysi imigrovali kubánsky pestovatelia tabaku a výrobcovia cigár. Sú to krajiny ako Dominikánska republika, Nikaragua a Honduras.¹³⁷

Čína má masívnu a rýchlo rastúcu strednú triedu, ktorá skúša prémiové cigary, ale väčšina z nich sa teraz mení na cigary pochádzajúce z nového sveta. Hongkong má dobrú pozíciu na to, aby uspokojil novoobjavenú chuť na prémiové cigary z nového sveta s miestnymi spoločnosťami ako *TimeCigar*, ktoré spolupracujú s medzinárodnými značkami na propagáciu a distribúciu ich výrobkov. Kubánske cigary slúžia len malej skupine konzumentov na vrchole spoločnosti, kde cigary z nového sveta oslovujú väčšinu milovníkov cigár. V Číne naďalej čelia kubánske cigary a cigary z nového sveta dvom rôznym trhom, avšak to sa môže v horizonte 20 rokov zmeniť.¹³⁸ Čína importovala z Hondurasu v roku cigary a cigarety v hodnote 34 590 USD¹³⁹ a z Dominikánskej republiky cigary v hodnote 523 560 USD.¹⁴⁰ To zďaleka nie je také číslo ako import cigár z Kuby, ktorý bol v roku 2022 6 280 000 milióna USD¹⁴¹ avšak neustále rastúce ceny kubánskych cigár to môžu zmeniť. Najlepšie cigary z kategórie bežných cigár

¹³⁶TAPIES, Jorge. Why China Matters [online]. 11.02.2023. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cigarjournal.com/why-china-matters/>

¹³⁷ WHAT ARE NEW WORLD CIGARS? [online]. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.taylors-tobacconists.co.uk/what-are-new-world-cigars/#:~:text=It%20should%20also%20be%20mentioned,genuinely%20rival%20their%20Cuban%20equivalents.>

¹³⁸ TAPIES, Jorge. Why China Matters [online]. 11.02.2023. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cigarjournal.com/why-china-matters/>

¹³⁹ TRADING ECONOMICS. China Imports from Honduras of Cigars, Cheroots, Cigarillos and Cigarettes of Tobacco [online]. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/china/imports/honduras/cigars-cigarettes-tobacco-substitutes>

¹⁴⁰ TRADING ECONOMICS. Dominican Republic Exports of Cigars, Cheroots, Cigarillos and Cigarettes of Tobacco [online]. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/dominican-republic/exports/china/cigars-cigarettes-tobacco-substitutes>

¹⁴¹ TRADING ECONOMICS. China Imports from Cuba of Cigars, Cheroots, Cigarillos and Cigarettes of Tobacco [online]. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/china/imports/cuba/cigars-cigarettes-tobacco-substitutes>

pochádzajúc z Dominikánskej republiky stoja od 3-7 dolárov.¹⁴² Zatiaľ čo kubánske stoja od 10-50 dolárov a prémiové aj niekoľko stoviek eur.¹⁴³ Tieto cigary predstavujú potenciál aj pre americký trh, ktorý na tieto krajiny embargo neuvalil.

3.3.3 Problémy vo vnútri krajiny

Pestovanie tabaku na Kube je čoraz ťažšie. Klimatické zmeny spôsobili, že podmienky pestovania sú čoraz nepredvídateľnejšie, s dlhším a vlhším obdobím dažďov a intenzívnejšími búrkami. V septembri 2022 zasiahol západný koniec Kuby hurikán *Ian*, ktorý zmenil farmy v provincii *Pinar del Rio* na nespoznanie.¹⁴⁴

Hospodárska kríza, ktorá ešte stále pretrváva, viedla k rekordnému počtu emigrantov. Odhaduje sa, že 180 000 ľudí odišlo v roku 2021 z Kuby.¹⁴⁵ O rok neskôr to už bolo 224 000 obyvateľov, ktorí odišli len do USA, prevažne ľudia v mladom veku.¹⁴⁶ Krajina čelí čoraz menšiemu počtu skúsených výrobcov cigár a farmárov.¹⁴⁷ Problémy nastávajú aj s exportom a určovaním cien, hoci *Tabacuba*, zvýšila nákupnú cenu od farmárov, súkromný vývoz je stále zakázaný. Farmárom neostáva iná možnosť ako buď predávať štátnej spoločnosti nimi stanovenými cenami alebo úplne opustiť export tabaku. Niektorí to vzdali, napríklad v oblasti *Holguin* na východe ostrova, kde sa pestuje napríklad *José L Piedra*.

Neustále meniace sa predpisy na Kube, kolísavé zdanenie a nehody medzi *Tabacubou* a farmármi o kvalite ich produkcie, ktorá určuje cenu prispievajú k odchodu ľudí nielen

¹⁴² HEREDIA, Mariana. How Much are Cigars in Dominican Republic? Are They Cheaper? [online]. In: Cigar Country [citované 22-02-2024]. Dostupné na internete: <https://cigarcountry.com/are-cigars-cheaper-in-dominican-republic/#:~:text=Starting%20off%20at%20%24%2D%24,price%20in%20the%20Dominican%20Republic>

¹⁴³ J. BENNET, Alexander. How Much Do Cuban Cigars Cost? [online]. 28.02.2018. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.holts.com/clubhouse/cuban-cigars/how-much-do-cuban-cigars-cost>

¹⁴⁴ MENDES, Pedro. Cuba grapples with the uncertain future of a national symbol, the cigar [online]. In: CBC. 05.02.2024. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cbc.ca/radio/ideas/cuban-cigar-tobacco-farming-1.7099158>

¹⁴⁵ VICENT, Mauricio. The largest mass emigration in Cuba's history continues [online]. In: El País. Havana: 14.09.2022. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://english.elpais.com/international/2022-09-14/the-largest-mass-emigration-in-cubas-history-continues.html>

¹⁴⁶ VICENT, Mauricio. The never-ending Cuban exodus [online]. In: El País. Havana: 15.11.2022 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://english.elpais.com/international/2022-11-15/the-never-ending-cuban-exodus.html>

¹⁴⁷ COTONOU, Chris. The Current Challenges Cuban Tobacco Farmers Face in 2022 [online]. In: Cuban Cigars Blog by EGM Cigars. 06.01.2022 [citované 08-03-2024] Dostupné na internete: <https://us.egmcigars.com/blogs/the-cuban-cigars-blog-by-egm-cigars/tough-times-for-cuban-vegueros?shpxid=7e1d1e6e-09b0-40e3-a554-e1d75aac17ba>

z odvetvia ale aj z Kuby ako takej. Množstvo hnojiva, ktoré dostanú pridelené, si neurčujú oni ale štát. Práve preto sú úrody tabaku čoraz menšie. Odhaduje sa, že v roku 2022 bol pokles v najväčšej pestovateľskej oblasti oproti minulému roku o 17%. Po zničenej úrode hurikánom boli vysadené, mimo bežného okna sadenia, ďalšie semienka a vyžadovali si prebytok hnojiva. Krajiny produkujúce tabak, ako sú Nikaragua a Dominikánska republika poskytli krajine tento nedostatkový tovar.¹⁴⁸ Požiadavky farmárov sa v *Tabacube* málokedy vypočujú a po nedávnom hľadaní stretnutia s úradmi v Havane bola ich žiadosť zamietnutá. Vláda sa pokúsila upokojiť situáciu medzi oboma stranami, zavedeným nových nariadení, no spoločnosť má príliš veľkú silu na to, aby si farmári vynútili akúkoľvek zmenu. Keďže zisk nepokrýva náklady na prácu a výrobu, je ťažké povedať, či dokážu udržať výnos z exportu pre zahraničné trhy.¹⁴⁹

¹⁴⁸ RODRÍGUEZ, Andrea. Economic crisis and COVID-19 don't stop production of cigars in Cuba [online]. In: Los Angeles Times. Cuba: 13.03.2021. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://oncubanews.com/en/cuba/economic-crisis-and-covid-19-dont-stop-production-of-cigars-in-cuba/>

¹⁴⁹ COTONOU, Chris. The Current Challenges Cuban Tobacco Farmers Face in 2022 [online]. In: Cuban Cigars Blog by EGM Cigars. 06.01.2022 [citované 08-03-2024] Dostupné na internete: <https://us.egmcigars.com/blogs/the-cuban-cigars-blog-by-egm-cigars/tough-times-for-cuban-vegueros?shpxid=7e1d1e6e-09b0-40e3-a554-e1d75aac17ba>

Záver

Nemožno povedať, že sa tabakový priemysel od revolúcie v roku 1959 výrazne zmenil. Jednou zo zmien, ktorá nastala, sú krajiny kam smeruje tabak a výrobky z neho. Priemysel bol a stále je kontrolovaný štátom, od pestovania tabakových listov cez produkciu a následný export.

Cieľom tejto bakalárskej práce bolo porovnať tabakový priemysel počas vlády Fidela Castra až po súčasnosť, zhodnotiť jeho význam pre krajinu ako celok a priblížiť výzvy, ktorým tento priemysel v dnešnej dobe čelí. Cieľ práce sa nám podarilo dosiahnuť porovnaním údajov o exporte najmä prostredníctvom krajín, kam sa najviac vyvážali cigary, opísaním pozemkových reforiem z ktorých dve boli uskutočnené počas vlády Fidela Castra a dve počas vlády Raúla Castra a zhodnotením výziev, ktorým krajina čelí. Počas Fidela Castra sa krajina ocitla vo viacerých krízach. Ako prvá sa uvádza kríza po stratení amerického trhu a uvalení embarga a ďalšia po páde Sovietskeho zväzu. Ešte dnes stále pretrváva na Kube hospodárska kríza, ktorá bola prehĺbená prírodnými katastrofami a koronavírusom.

Tabakový priemysel bol silne zasiahnutý po uvalení embarga USA na kubánske tovary, keďže viac ako dve tretiny exportu listov a polovica exportu cigár pripadal na americký trh. V tomto období sa založil štátny podnik *Cubatabaco*, ktorý začal kontrolovať výrobu a stanovoval ceny tabakového listu, ktoré odkupoval od farmárov. Priemysel sa znárodnil a aj napriek snahám Raúla Castra sprístupniť pôdu občanom a zavedením zákona o „užívacom práve“ na nevyužívané plochy poľnohospodárskej pôdy.

Po nástupe Raúla Castra boli vládne nákupy tabakových listov na produkciu cigár pod úroveňou trhových cien, Raúl Castro nato zareagoval a zvýšil tieto ceny. Týmto krokom umožnil farmárom použiť CUC na nákup zásob a vybavenia, čo bolo pre farmára lacnejšie a výhodnejšie. Dôvodom bolo, že CUC bol naviazaný na americký dolár v pomere 1:1, čo znamenalo, že jeho hodnota bola stabilná voči doláru a mohol nakúpiť viac tovaru za rovnakú sumu peňazí v porovnaní CUP. Zatiaľ čo export počas Fidela Castra smeroval prevažne do Európy na čele so Španielskom, Francúzskom, Švajčiarskom, Holandskom, Belgickom a Spojeným kráľovstvom tak po nástupe Raúla Castra sa začalo exportovať viac do Číny. Stala sa 2. najväčším dovozcom cigár a predbehla tak Nemecko.

Hoci mal Sovietsky zväz vplyv na iné odvetia priemyslu na Kube bol menej dôležitým trhom pre tabakový priemysel a jeho prémiové cigary. Skôr bol významným trhom strojo

vyrábaných cigár, ktoré neprinášali veľký zisk. Význam mal však pre ekonomiku, ktorú podporoval prostredníctvom dotácií.

Fidel Castro uviedol na trh viacero značiek cigár v rôznych veľkostiach za rôzne ceny. Ekonomika bola pred pádom Sovietskeho zväzu silne závislá na jeho dotáciách, ktoré predstavovali 65 miliárd USD.

Počas oboch období čelil priemysel prírodným katastrofám či už to bola modrá pleseň alebo hurikány. Vtedy bola vláda nútená znížiť produkciu cigár čo svedčí o tom ako silne je priemysel závislý od prírodných podmienok. V neskorších rokoch revolúcie dosiahla kvalita kubánskych cigár nové maximum, vďaka novému šéfovi *Cubatabaco* sa zaviedli zahraničné investície do cigarového priemyslu prvýkrát od revolúcie. Preto sme dospeli k záveru, že sú zahraničné investície kľúčové pre napredovanie priemyslu. Po rozpade sovietskeho zväzu nastalo takzvané „špeciálne obdobie“, kedy Kuba stratila ekonomickú pomoc. Tabakový priemysel nebol zasiahnutý tak výrazne ako ostatné odvetia najmä kvôli tomu, že sa prémiový tabak exportoval do iných krajín. Výroba sa rozširovala a predaj bol súčasťou širšej stratégie na prilákanie zahraničných investícií. Cigary boli stabilný zdroj cudzej meny a umožnili udržať si silnú pozíciu na trhoch v Európe.

Produkcia cigár bola po prevzatí moci Raúlom Castrom pod úrovňou v porovnaní s rokom 1989, napriek poľnohospodárskym reformám bola štruktúra využívania pôdy a majetku stále neefektívna a chýbali jej stimuly. Čo sa týka miezd, tak počas obdobia Raúla Castra vzrástli, avšak nie výrazne, zvýšili sa náklady na život a to umožnilo vzostup čiernemu trhu, ktorý vyvíja tlak na vládu. Výraznou zmenou v tomto období bola Raúlova iniciatíva zlepšiť vzťahy s USA. Barack Obama zrušil embargo na cigary a rum, avšak len na krátko. Po nástupe nového prezidenta Donalda Trumpa, bolo embargo opäť zavedené. Klesanie produkcie tabakových listov, ktoré súvisí s prírodnými podmienkami a klimatickými zmenami, ktoré sú neovplyvniteľné nás privádza k výroku, že je tento priemysel z dlhodobého hľadiska neudržateľný. Vláda nedokáže odhadnúť situáciu na farmách tak ako farmár a preto by bolo výrazne efektívnejšie menšie zasahovanie vlády do pestovania tabaku. Napriek faktu, že cigary sú stálym zdrojom cudzej meny je ďalším problémom neefektívnosť výroby, kvôli zastaraným technológiám a nízkym stimulom v pestovaní a produkcii. Konkurencia z krajín ako Honduras a Nikaragua naberá stále na význame, najmä pre Čínu, ktorá je najdôležitejším trhom Kuby. Problémom sú najmä ceny cigár, ktoré sú príliš vysoké pre strednú triedu. Tento priemysel má

dlhú históriu a význam pre krajinu, je to jeden zo štyroch hlavných prispievateľov k HDP krajiny ale neefektívnou výrobou v tabakovom a iných odvetí a dlhoročnou kontrolou štátu odchádzajú mladí ľudia z Kuby za lepším životom. Ťažko zhodnotiť, či tento priemysel bude naďalej generovať zisky na udržanie konkurencieschopnosti. Existujú nezhody medzi farmármi a štátom, ktoré vedú k protestom, ktoré sú nevypočuté a potláčané vládou.

V závere možno zhodnotiť, že Kuba a jej tabakový priemysel by potreboval viacero zmien. Liberalizácia hospodárstva a uvoľnenie obmedzení by podporilo súkromný sektor, ktorý by podporil rast podnikania a investícií. Reforma štátneho sektora by bola veľmi prospešná pre tabakový priemysel, ak by došlo k privatizácií niektorých štátnych podnikov alebo k zlepšeniu riadenia a efektívnosti. Taktiež by sa mala vláda viac sústrediť na mladých ľudí, ktorí sú budúcnosťou Kuby ako napríklad zlepšením vzdelávania, čo by zvýšilo kvalifikovanú pracovnú silu a umožnilo prispôbiť sa modernému hospodárstvu. Tabakový priemysel má veľký význam pre Kubu a preto by sa mali podporovať aj inovácie, ktoré podporia rast a diverzifikáciu priemyslu, startupy a podniky by mohli posilniť konkurencieschopnosť kubánskej ekonomiky. Všetky tieto vnútroštátne zmeny by mohli prebehnúť rýchlejšie a efektívnejšie, ak by sa zlepšili obchodné vzťahy s inými krajinami a došlo by k vstúpeniu Kuby na medzinárodný trh.

Zoznam použitej literatúry

Knižné zdroje

1. STUBBS, Jean, - FERGUSON, James. Cuba: the Test of Time. Anglicko: Latin America Bureau, 01.01.1990. s. 162. ISBN 978-09-06156-42-1
2. STUBBS, Jean, - BULMER-THOMAS, Victor. Tobacco on the Periphery: A Case Study in Cuba Labour History, 1860-1958. Anglicko: Ameaurea Press, 30.06.2023. s. 382 ISBN 978-05-2125-423-6
3. TOPIK, Steven, - MARICHAL, Carlos, - FRANK, Zephyr. From Silver to Cocaine: Latin American Commodity Chains and the Building of the World Economy, 1500-2000. New York, USA: Duke University Press, 18.07.2006. s. 384 . ISBN 978-08-2238-802-9
4. LEOGRANDE, William a kol. Private and Cooperative Enterprise in Cuba's Economic Future [online] In: Cuba: Looking toward the future. 2017, vol 84, no 2, s. 2528. [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/26550331>

Internetové zdroje

1. BADGAMIA, Nishtha. Cuba overthrown as cigar capital of the world by this country: Here's how [online]. In: Wionews. 14.08.2023 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.wionews.com/world/cuba-overthrown-as-cigar-capital-of-the-world-by-this-country-heres-how-625442>
2. BETTRIDGE, Jack. A Brief History of Cuba [online]. In: Cigar aficionado: The Cuba Issue. May/Jun1999 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/a-brief-history-of-cuba-7320>
3. China National Tobacco Corporation Is Making Trillions of Cigarettes to Sell at Home and Abroad [online]. In: Business of Tobacco. New York, 26.07.2022 [citované 22-02-2024]. Dostupné na internete: <https://exposetobacco.org/news/cntc-global-expansion/>
4. CARRERO, Yosley. Feature: Cuba boosts cigar exports to facilitate recovery amid pandemic, U.S. sanctions [online]. In: Xinhuanet. Havana, 20.09.2022 [citované 20-02-

- 2024]. Dostupné na internete: <https://english.news.cn/20220920/38b856c987ca46b692532fdb8ace787e/c.html>
5. CENTENO, Ramón I. The Cuban Regime after a Decade of Raúl Castro in Power [online]. In: Mexian Law Review. 2017, vol 9 no 2, s. 99-126 [citované 07-02-2024]. ISSN 1870-0578 Dostupné na internete: <https://www.elsevier.es/en-revista-mexican-law-review-123-articulo-the-cuban-regime-after-decade-S1870057817300045> odborná publikácia
 6. CERLINEMCGOY. Cost of Cuban Cigars in Cuba : You Need This [online]. 19.10.2023 [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://authenticcubanleafs.shop/cost-of-cuban-cigars-in-cuba/>
 7. China Briefing Team. China-Cuba: Bilateral Trade and Investment Prospects [online]. In: China Briefing. 25.22.2022 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.china-briefing.com/news/china-cuba-bilateral-trade-and-investment-prospects/>
 8. China: 1st importer of Cuban cigars [online]. In: La Casa del Habano. 29.06.2022 [citované 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://la-casa-del-habano-nyon.com/en/la-chine-1er-importateur-de-cigares-cubains/>
 9. Cigar exports up [online]. In: Tobacco repoter. 25.02.2020 [citované 14-02-2024]. Dostupné na internete: <https://tobaccoreporter.com/2020/02/25/cigar-exports-up/>
 10. Cohiba [online]. In: Habanos Ziggaren [citované 02-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.habanos-zigarren.com/en/Cohiba>
 11. COTONOU, Chris. The Current Challenges Cuban Tobacco Farmers Face in 2022 [online]. In: Cuban Cigars Blog by EGM Cigars. 06.01.2022 [citované 08-03-2024] Dostupné na internete: <https://us.egmcigars.com/blogs/the-cuban-cigars-blog-by-egm-cigars/tough-times-for-cuban-vegueros?shpxid=7e1d1e6e-09b0-40e3-a554-e1d75aac17ba>
 12. Cuba 2020 – At the Doors of a Humanitarian Crisis? [online]. In: The Dialogue. 02.04.2020 [citované 22-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.thedialogue.org/blogs/2020/04/cuba-2020-a-las-puertas-de-una-crisis-humanitaria/>
 13. Cuban Cigar Factory Salary [online]. In: Salary. [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.salary.com/research/company/cuban-cigar-factory-salary>

14. Cuban Cigar Origins [online]. In: Corporate Cigar. November 2021 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://corporatecigar.com/cuban-cigar-origins/>
15. Cuban cigar sales hit record levels as China demand surges [online]. In: CGTN News. 27.02.2018 [citované 14-02-2024]. Dostupné na internete: https://news.cgtn.com/news/33417a4d35677a6333566d54/share_p.html
16. Cuba: Fidel Castro's Record of Repression: Missguided US Embargo Provided Pretext for Abuse [online]. In: Human Rights Watch. Washington DC: 26.11.2016 [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.hrw.org/news/2016/11/26/cuba-fidel-castros-record-repression>
17. Cuban Land Reform [online]. In: Cuba 101 Series , s. 1-3 [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://static1.squarespace.com/static/5a137d8aedaed807de3a77b3/t/5bb55b284785d3262f4b6a36/1538612008950/LandReform-Cuba101.pdf%20bola%2045%2081>
18. Cuban Pesos (CUP). In: Forexpedia [online]. [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.babypips.com/forexpedia/cuban-pesos>
19. Cuban tobacco yield up in smoke amid fertilizer shortages [online]. In: France24. Viñales: 26.02.2022 [citované 14-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.france24.com/en/live-news/20220226-cuban-tobacco-yield-up-in-smoke-amid-fertilizer-shortages>
20. Cigars and Cuba: 50 Years of History [online]. In: Cigar Aficionado. Cuba: Januar/Február 2009 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/cigars-and-cuba-50-years-of-history-9135>
21. Cuba [online]. In: Economic Survey of Latin America and the Caribbean 2022, s. 4 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/18784695-0e61-4c03-9cf0-bb824d63fafa/content>
22. Cuba [online]. In: Economic Survey of Latin America and the Caribbean 2021, s. 4-5 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/d8f6d7ff-e0e6-4b06-a1f9-bdac0a0a3717/content#:~:text=In%202020%2C%20Cuba's%20foreign%20trade,by%2017.4%25%20for%20the%20year>

23. ELLIE. The Fascinating History Behind Cuba's Cigar Industry [online]. In: Havana House: Cigar History, Cuban Cigars, The Cigar Blog, Tobacco History 30.01.2019 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.havanahouse.co.uk/fascinating-history-behind-cubas-cigar-industry/>
24. ERIKSON, Daniel P. Raúl Castro Cuban head of state [online]. In: History & Society [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/biography/Raul-Castro>
25. FOREIGN AGRICULTURE ECONOMICS. Cuba Shifts Trade in Farm Products to Soviet Bloc [online]. In: United States Department of Agriculture. 23.03.1962, s. 3 [citované 02-02-2024]. Dostupné na internete: https://downloads.usda.library.cornell.edu/usda-esmis/files/jq085j963/sf2688339/ft848t829/ERSF-03-07-1962_Cuba_Shifts_Trade_in_Farm_Products_to_Soviet_Bloc.pdf
26. GALBÁN-GARCIA, Enrique – MÁS-BERMEJO, Pedro. COVID-19 in Cuba: Assessing the National Response [online]. In: Scielo Public Health. 07.07.2021. [citované 20-02.2024]. Dostupné na internete: <https://www.scielosp.org/article/medicc/2020.v22n4/29-34/>
27. GLASSMAN, Naomi. Revolutionary racism: Afro-Cubans in an era of economic change [online]. In: CETRI 22.06.2011. [citované 02-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cetri.be/Revolutionary-Racism-Afro%E2%80%91Cubans?lang=fr>
28. Glossary Items [online]. In: Old Cigar [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.old-cigar-items.com/language/en/glossary/>
29. GOMEZ, Alan. Obama lifts restrictions on Cuban rum, cigars [online]. In: USA Today News. Miami: 14.10.2016 [citované 14-02-2024]. Dostupné na internete: <https://eu.usatoday.com/story/news/world/2016/10/14/obama-cuba-regulations-expands-trade-travel-rum-cigars/92042662/>
30. HEREDIA, Mariana. How Much are Cigars in Dominican Republic? Are They Cheaper? [online]. In: Cigar Country [citované 22-02-2024]. Dostupné na internete: <https://cigarcountry.com/are-cigars-cheaper-in-dominican-republic/#:~:text=Starting%20off%20at%20%241%2D%24,price%20in%20the%20Dominican%20Republic.>

31. HERRERA, Javier. Cuba's State-Run Tobacco Industry and the Farmers. [online]. In: Havana Times 22.03.2023. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://havanatimes.org/opinion/cubas-state-run-tobacco-industry-and-the-farmers/>
32. HUMIDORY [online]. [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.humidory.sk/rady-k-humidorom>
33. HYMAN, Tony. Cigar History 1492-1762 Timeline [online]. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: https://cigarhistory.info/Cigar_History/History_1492-1762.html
34. HYMAN, Tony. Cuban Life & Boxes. In: A Cugar History Museum Gallery [online]. 01.01.2011. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <http://cigarhistory.info/Site/Cuba.html>
35. J. BENNETT, Alexander. A History of Cigars in the United States [online]. 25.03.2019. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.holts.com/clubhouse/cigar-culture/history-of-cigars-in-us>
36. J. BENNETT, Alexander. How Much Do Cuban Cigars Cost? [online]. 28.02.2018. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.holts.com/clubhouse/cuban-cigars/how-much-do-cuban-cigars-cost>
37. JOHNSON, Dave. Master Blender Manuel Inoa [online]. In: Cigar & Spiritis [citované 17-10-2024]. Dostupné na internete: <https://cigarandspirits.com/cigars/behind-the-leaf/master-blender-manuel-inoa/>
38. JONES, Kent. Cuba, the centrally planned cigar, and its rivals [online]. In: The World Economy. 18.06.2019, vol. 42 no 10, s. 2900-2923 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/twec.12841#:~:text=Approximately%20100%2C000%20farmers%20grow%20tobacco,are%20engaged%20in%20cigar%20production.>
39. KIMBALL, Jack. Cuba's cigars: a black market tale of survival [online]. In: Reuters 15.12.2011 [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/us-cuba-cigars/cubas-cigars-a-black-market-tale-of-survival-idUSTRE7BE1N220111215/#:~:text=In%20Havana%2C%20clandestine%20street%20dealers,using%20leftover%20scraps%2C%20dealers%20said.>

40. KARAPANDŽA, Raša. Cuba before Castro [online]. 29.11.2016. [citované 02-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.linkedin.com/pulse/cuba-before-castro-numbers-rasa-karapandza>
41. KUBA TABAK [online]. [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.kubareisen.ch/Kuba-Reisespezialist/Kuba-Tipps/Kuba-Zigarren/Kuba-Tabak?fbclid=IwAR2vU3bDS5Hlbe2Yzjgca8tks65PafOi3PjB5Ia5GKvCHUJ8lh9Za1CpaHg>
42. MARTINEZ, San Juan y. Hurricane Ian a catastrophe for Cuba's vital cigar sector [online]. In: France24. Cuba: 29.09.2022 [citované 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.france24.com/en/live-news/20220929-hurricane-ian-a-catastrophe-for-cuba-s-vital-cigar-sector>
43. MAYEAUX, Stephen. How Havana Became British .. For Eleven Months [online]. In: Library of Congress Blogs. 25.01.2022. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://blogs.loc.gov/law/2022/01/how-havana-became-british-for-eleven-months/>
44. MENDES, Pedro. Cuba grapples with the uncertain future of a national symbol, the cigar [online]. In: CBC. 05.02.2024. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cbc.ca/radio/ideas/cuban-cigar-tobacco-farming-1.7099158>
45. MESA-LAGO, Carmelo. The Cuban Economy at the Crossroads: Fidel Castro's Legacy, Debate over Change and Raúl [online]. In: Real Instituto Elcano. 11.06. 2008. [citované 22-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.realinstitutoelcano.org/en/work-document/the-cuban-economy-at-the-crossroads-fidel-castros-legacy-debate-over-change-and-raul-castros-options-wp/>
46. MESA-LAGO, Carmelo. The Cuban Economy: Current Situation, and Prospects for the 1980s [online]. 18.10.198, s. 30-50 [citované 05-02-2024]. Dostupné na internete: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA105742.pdf>
47. MOHOR, Daniela. The town that time forgot: An example of socialism in Cuba's tobacco industry [online]. In: Cubans 2001. 27.02.2003. [citované 05-02-2024]. Dostupné na internete: <https://projects.journalism.berkeley.edu/cubans2001/story-town.html>
48. MOTT, Gordon. Cuba's Best Cigar Tobacco Farms [online]. In: Cigar Aficionado: Danny DeVito. November/December 2018 [citované 08-02-2024]. Dostupné na internet: <https://www.cigaraficionado.com/article/cuba-s-best-cigar-tobacco-farms>

49. MOTTOLA, Gregory. 2023. Cuba Faces Smallest Tobacco Crop in History [online]. In: Cigar Aficionado. 04.04.2023. [citované 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/cuba-faces-smallest-tobacco-crop-in-history>
50. OEC WORLD. 2021. Rolled Tobacco in Cuba. [online]. In: OEC WORLD [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/rolled-tobacco/reporter/cub>
51. OEC WORLD. Raw Tobacco in China 2021 [online]. In: OEC WORLD [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/raw-tobacco/reporter/chn?yearExportSelector=exportYear4&subnationalFlowSelector=flow1>
52. PAZ, Juan Valdés. The Cuban Agrarian Revolution: Achievements and challenges [online]. In: Scielo. 10.03.2011, s. 73-74 [citované 07-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.scielo.br/j/ea/a/kJnbsny9PPMSc7nRVKtpx8B/?format=pdf&lang=en>
53. PRIOLEAU, Fripp. Cuban Trade After the collapse of the soviet Union: An analysis of commercial and economic trends. [online]. Charleston: Máj, 2016, s. 6-9, 27 [citované 22-02-2024]. Dostupné na internete: <https://api-d.library.cofc.edu/server/api/core/bitstreams/24b313ab-d319-4cd3-8d04-f1348595ee5e/content>
54. U.S.-CUBA RELATIONS [online]. 03.06.2022. [citované 13-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cfr.org/backgrounder/us-cuba-relations>
55. PASCHALL, Max. The Life, Death, and Rebirth of Cuba's Most Historic Tobacco [online]. In: Council of Foreign Relations. 02.05.2020. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.shelterwoodforestfarm.com/blog/2020/5/2/the-life-death-and-rebirth-of-cubas-most-historic-tobacco>
56. PRE-CASTRO CUBA [online]. In: PBS [citované 02.02.2024]. Dostupné na internete: <https://www.pbs.org/wgbh/americanexperience/features/comandante-pre-castro-cuba/>
57. RAINSFORD, Sarah. The evolution of the Cuban cigar [online]. In: BBC. Havana: 05.03.2012. [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/magazine-17229044>
58. RARICK, Charles A. Note on the Premium Cigar Industry [online]. Barry Univesity: 02.04.2008. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1127582

59. RITTER, Archibald. Has Cuba's Catastrophic Decline in Real Wage Levels Been Reversed? [online]. In: The Cuban Economy. 22.06.2010 [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://thecubaneconomy.com/articles/2010/06/has-cuba%E2%80%99s-catastrophic-decline-in-real-wage-levels-been-reversed/>
60. RITTER, Archibald. The „FIDEL“ Models Never Worked; Soviet and Venezuelan Subsidization Did [online]. In: The Cuban Economy. 09.09.2010 [citované 02-02-2024]. Dostupné na internete: <https://thecubaneconomy.com/articles/2010/09/the-%E2%80%9Cfidel%E2%80%9D-models-never-worked-soviet-and-venezuelan-subsidization-did/>
61. RORIGUEZ, Andrea. Cuba tobacco is rebounding after ruinous Hurricane Ian [online]. 08.03.2023. [citované 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.latimes.com/world-nation/story/2023-03-08/cuba-tobacco-farmers-recuperate-after-ruinous-hurricane-ian>
62. RODRÍGUEZ, Andrea. Economic crisis and COVID-19 don't stop production of cigars in Cuba [online]. In: Los Angeles Times. Cuba: 13.03.2021. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://oncubanews.com/en/cuba/economic-crisis-and-covid-19-dont-stop-production-of-cigars-in-cuba/>
63. RODRÍGUEZ, Andrea. Cuba tobacco farmers recuperate after ruinous Hurricane Ian [online]. In: AP News. Cuba: 09.03.2023 [cit. 15-02-2024]. Dostupné na internete: <https://apnews.com/article/cuba-tobacco-farmers-hurricane-ian-ccf7060802ceea2f0cb90113ed1e9246>
64. SANCHEZ, Patricia. The Process of Growing Cuban Tobacco [online]. In: Cuban Cigars Blog by EGM Cigars. 03.03.2020 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://egmcigars.com/blogs/the-cuban-cigars-blog-by-egm-cigars/the-process-of-growing-cuban-tobacco>
65. SANCHEZ, Patricia. The Tobacco Regions of Cuba [online]. In: Cuban Cigars Blog by EGM Cigars. 21.01.2020 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://egmcigars.com/blogs/the-cuban-cigars-blog-by-egm-cigars/the-tobacco-regions-of-cuba?shpxid=cb71047e-926e-409a-a376-2946bb5363fd>
66. SAVONA, David. Habanos Reports \$545 Million in Sales [online]. In: Cigar Aficionado. 28.02.2023 [citované 14-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cigaraficionado.com/article/habanos-reports-545-million-in-sales>

67. SHERMAN, Amy. Trump had largely kept promise to reverse Obama's Cuba policy [online]. In: Politifact. 07.01.2019 [citované 14-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.politifact.com/truth-o-meter/promises/trumpometer/promise/1378/reverse-barack-obamas-cuba-policy/#:~:text=%22The%20previous%20administration's%20easing%20of,administration%20has%20largely%20followed%20through.>
68. STATISTA. Monthly average income of households in Cuba 2023 [online]. In: Statista [citované 08-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.statista.com/statistics/1376640/average-income-households-cuba/#:~:text=Mean%20wage%20of%20households%20in%20Cuba%202023&text=During%20a%202023%20survey%2C%20around,income%20higher%20than%20417%20USD.>
69. STATISTA. The 20 countries with the most billionaires in 2023 [online]. In: Statista [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.statista.com/statistics/299513/billionaires-top-countries/>
70. PURCELL, Susan Kaufman. Collapsing Cuba. [online] In: Foreign Affairs: America and the World 1991/92. Council of Foreign Relations ,vol 71 no 1 , s. 134-136 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/20045114>
71. STUBBS, Jean. 1985. Labour and Economy in Cuban Tobacco, 1860-1958 [online]. In: Historical Reflections / Réflexions Historiques. Berghan Books, vol 12 no 3, s. 449-456 [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/23232401>
72. TAPIES, Jorge. Why China Matters [online]. 11.02.2023. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.cigarjournal.com/why-china-matters/>
73. THE EDITORS OF ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. Cuban Revolution [online]. In: History & Society [citované 02-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/event/Cuban-Revolution>
74. THE REIGN OF CHARLES III, 1759-88 [online]. [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/place/Spain/The-reign-of-Charles-III-1759-88>
75. THE TRUTH ABOUT CUBAN CUGARS - ARE THEY WORTH THE HYPE. [online]. In: Newair. 24.01.2018 [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.newair.com/blogs/learn/truth-about-cuban-cigars-are-they-worth-the-hype>

76. THE WORLD OF THE HABANOS [online]. [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.habanos.com/en/introduction/>
77. TOBACCO & CIGAR PRODUCTION. [online]. In: Cuban Cigar Website [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.cubancigarwebsite.com/cigar/production>
78. TRADING ECONOMICS. China Imports from Cuba of Cigars, Cheroots, Cigarillos and Cigarettes of Tobacco [online]. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/china/imports/cuba/cigars-cigarettes-tobacco-substitutes>
79. TRADING ECONOMICS. China Imports from Honduras of Cigars, Cheroots, Cigarillos and Cigarettes of Tobacco [online]. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/china/imports/honduras/cigars-cigarettes-tobacco-substitutes>
80. TRADING ECONOMICS. Dominican Republic Exports of Cigars, Cheroots, Cigarillos and Cigarettes of Tobacco [online]. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/dominican-republic/exports/china/cigars-cigarettes-tobacco-substitutes>
81. UNITED STATES DEPARTMENT OF STATE. A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Cuba [online]. In: Office of the Historian [citované 14-10-2023]. Dostupné na internete: <https://history.state.gov/countries/cuba#:~:text=After%20Spain's%20defeat%20by%20U.S.,control%20of%20the%20state's%20affairs.>
82. VICENT, Mauricio. The never-ending Cuban exodus [online]. In: El País. Havana: 15.11.2022 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://english.elpais.com/international/2022-11-15/the-never-ending-cuban-exodus.html>
83. VICENT, Mauricio. The largest mass emigration in Cuba's history continues [online]. In: El País. Havana: 14.09.2022. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://english.elpais.com/international/2022-09-14/the-largest-mass-emigration-in-cubas-history-continues.html>
84. WARREN, Katie. China is now the world's biggest market for Cuban cigars [online]. In: Business Insider. 06.03.2021. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.businessinsider.com/cuban-cigars-china-biggest-market-2021-5#:~:text=REUTERS%20FAly%20Song->

,China%20has%20become%20the%20world's%20biggest%20market%20for%20Cuban%20cigars,can%20cost%20thousands%20of%20dollars.

85. WHAT ARE NEW WORLD CIGARS? [online]. [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.taylors-tobacconists.co.uk/what-are-new-world-cigars/#:~:text=It%20should%20also%20be%20mentioned,genuinely%20rival%20their%20Cuban%20equivalents.>
86. WHERE IS CUBAN TOBACCO GROWN? [online]. In: Habanaos Zigarren. [citované 17-10-2023]. Dostupné na internete: <https://www.habanos-zigarren.com/tobacco-growing-areas>
87. XINHUA. Cuba boosts cigar exports to facilitate recovery amid pandemic, sanctions [online]. In: Global Times. 20.09.2022 [citované 20-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.globaltimes.cn/page/202209/1275676.shtml>
88. ZAHN, Harry. Break out the cigars: Obama lifts restrictions on Cuban production [online]. In: PBS News: Politics. 14.10.2016 [citované 13-02-2024]. Dostupné na internete: <https://www.pbs.org/newshour/politics/break-out-the-cigars-obama-lifts-restrictions-on-cuban-products>